

Danske minder i Island

Om mødet mellem dansk og islandsk kultur

Af Auður Hauksdóttir

Throughout their long common history, contact between Denmark and Iceland was close and multifaceted. Copenhagen, in particular, was of central importance for Iceland's history. It was here that the Icelanders had to negotiate with the Danes concerning their various interests, both of worldly and spiritual nature, and the University of Copenhagen was the most important seat of learning for Icelanders until the establishment of the University of Iceland in 1911. In addition, many Icelanders headed for Denmark to learn a trade or seek other practical training. The earliest signs of villages developing can be seen in Iceland at the end of the eighteenth century, first in the leading trading locations, and soon Reykjavík would emerge as the country's leading town. Here an environment developed where Danish merchants and Danicised officials dominated, and where Danish culture and language were prominent. The lifestyle, clothing and behaviour of this influential group set the trend for society, creating a chasm between the imported urban culture and established Icelandic rural traditions. Danish culture has therefore in numerous ways placed its stamp on Icelandic culture and for some time Danish was a major influence on the development of the vocabulary of Icelandic.

Danmarks og Islands fælles historie varede fra 1383, da islændingene hylkede den dansk-norske konge Olaf IV, og indtil oprettelsen af republikken i 1944. Under det langvarige tilhørsforhold var der i flere henseender tale om indirekte og direkte kontakt mellem danskere og islændinge. En ikke ubetydelig del af landenes fælles historie er forbundet med København, dels med statsadministrationen, dels med Københavns Universitet, som fra reformationen omkring 1550 og indtil etableringen af Islands Universitet i 1911, var islændingenenes vigtigste lærdoms- og kulturcenter. Danskernes interesse for islandsk middelalderlitteratur gav anledning til samarbejde mellem islandske og danske lærde, og i århundreder gjorde danske købmænd og embedsmænd sig gældende i Island. Disse forhold betød, at der var tale om forskellige kontaktflader, hvor dansk og islandsk kultur mødtes, og hvor dansk sprog spillede en vigtig rolle.

Fra Islands landnam i slutningen af det niende århundrede og henimod slutningen af det nittende århundrede var Island først og fremmest et bondesamfund. Landet var tyndt befolket og arbejdsforhold og levevilkår havde været forholdsvis uforandrede igennem århundreder. Den islandske bondekultur hvilede på gamle traditioner, hvor mundtlige fortællinger og

sagalitteraturen stod helt centralt. Beretninger om fristatens storhedstid nærrede bevidstheden om kulturelt selvværd.

Indtil omkring 1800 fandtes der ikke egentlige byer i landet, blot nogle små handelspladser nær de gode havne, men i den efterfølgende tid kan de første tendenser til en egentlig byudvikling konstateres. Her dannedes der miljøer, hvor danske købmænd og håndværkere, samt danske og islandske embedsmænd satte deres præg på kulturen. Den nye importerede bykultur, som typisk blev opfattet som dansk, mødtes med den etablerede islandske.

I det følgende sættes der fokus på mødet mellem dansk og islandsk kultur og de forhold, der især bidrog til at fremme dansk kultur. Endvidere drøftes disse forholds betydning for det danske sprogs status og funktion i Island. Hovedvægten lægges på perioden fra den sidste del af det attende århundrede og indtil begyndelsen af det tyvende århundrede, da islændingene opnåede en markant selvstændighed. Artiklen baseres dels på forskellig faglitteratur, dels på tekster fra aviser og tidsskrifter, samt personlige kilder i form af breve, erindringer og rejseskildringer.

Reykjavik voksede støt i det 19. århundrede, og blev hurtigt landets førende by. Foto fra omkr. 1900.

1. Danske embedsmænd og »danske islændinge«

Enevælden blev indført i Island i 1662, og herefter fik kongen en stadig større magt. Med omfattende ændringer i 1680'erne blev administrationen tilpasset enevælden, og København blev centrum for den lovgivende myndighed og det øverste ombudsstyre. Island var kun ét amt fra 1684 indtil 1770, da landet blev inddelt i to amter: nord- og østamtet og syd- og vestamtet. I 1787 blev syd- og vestamtet delt i to selvstændige amter. De øverste embeder var stiftamtmandsembedet, amtmandsembederne og landfogedembedet, og stiftamtmanden var kongens øverste embedsmand. Han var fastboende i København, og selvom han fra 1720 regelmæssigt skulle besøge Island, kom han næsten aldrig dertil (Einar Hreinsson 2003: 49), men fra 1770 skulle stiftamtmanden være fastboende på kongsgården Bessastaðir i nærheden af Reykjavík. Disse embedsmænd var islændingenes vigtigste repræsentanter over for centraladministrationen i København, dels over for rentekammeret, der varetog finans- og erhvervsforhold og almen forvaltning i Island, dels over for kancelliet, der tog sig af justits- og kirkeanliggender. Fogeden var ansvarlig for kongens kasse, og han førte sammen med amtmanden tilsyn med kongens interesser og indsendte beretninger om tilstandene i landet. Indtil midten af 1700-tallet blev de øverste verdslige embeder varetaget af danskere (undtagelsesvis af nordmænd), men dette ændredes så småt i den efterfølgende tid. Den første islænding, som varetog landfogedembedet, var Skúli Magnússon, ofte kaldt Reykjavíks fader, han besad stillingen i årene 1743-1793, og fra 1752 varetog islændinge af og til amtmandsembederne, bl.a. Ólafur Stephensen, som var amtmand i årene 1766-1783 og 1787-1806, heraf stiftamtmand i 1790-1806 (Lýður Björnsson 2006: 16-17).¹ Foruden Bessastaðir i nærheden af Reykjavík fandtes der amtmandsboliger på Snæfellsnes og på Möðruvellir i nærheden af Akureyri. Andre vigtige verdslige embedsmænd var lovmænd og sysselmænd, som håndhævede den administrative magt og som efter 1718 var herredsdommere (Sigurður Línal 1993: 75-76). Sysselmændene var som regel islandske og indtil begyndelsen af 1700-tallet alene uddannet i Island. Efter indførelsen af juridisk embeds-eksamen ved Københavns Universitet i 1736 var en fuld juridisk eksamen forudsætningen for at kunne betræde dommerembeder. Det var dog til at begynde med ikke ualmindeligt, at islændinge blev sysselmænd uden at have aflagt denne eksamen (Jón Helgason 1931: 27).

De øverste gejstlige embeder var de to biskopper på Hólar i nordlandet og Skálholt i sydlandet, samt rektorerne for latinskolerne på de to bispe-

sæder. Efter reformationen var biskopperne altid islandske, og fra 1570 gjaldt det også rektorembederne. I 1785 blev bispesædet på Skálholt nedlagt, og i 1801 skete det samme på Hólar. Herefter blev stifterne lagt sammen og bispesædet flyttet til Reykjavík. I perioden 1786 til 1804 hørte latinskolen hjemme på Hólavellir i Reykjavík, men den blev flyttet til Bessastaðir i 1805, efter at stiftamtmandsboligen blev flyttet derfra til øen Viðey uden for Reykjavík. Indtil oprettelsen af præsteseminaret i Reykjavík i 1847 fik de fleste ledende, gejstlige embedsmænd deres uddannelse på Københavns Universitet (Jakob Benediktsson 1987: 209).

I kølvandet på administrationens tilpasning til enevælden blev der også indført nye regler for handelen. De islandske havne blev bortforpagtet to og to for seks år ad gangen, og landet blev inddelt i handelsdistrikter, hvad der gav købmændene en meget stor magt. Det ses fx i talemåden: »Tror du, at du er konge eller købmand?«, som blev brugt om hovmodige folk (Björn Þorsteinsson 1985: 175). I 1776 overtog kongen handelen, og man forsøgte at fremme frihandel (Björn Þorsteinsson 1985: 188). Fra 1777 skulle de danske købmænd overvintre i Island, hvilket betød, at der blev bygget varehuse og boliger til dem og deres familier (Lýður Björnsson 2006: 197). I 1786 fik alle den danske konges undersåtter ret til frit at handle med islændingene, dvs. at al handel i Island blev forbeholdt danskere. Købmændene sad som regel i København og drev filialer af danske handelshuse i Island, mens deres »faktorer« stod for den daglige drift (Björn Þorsteinsson 1985: 193). Samme år fik Reykjavík og fem andre handelspladser (Grundarfjörður, Ísafjörður, Eyjafjörður (Akureyri), Eskifjörður og Vestmannaeyjar) købstadsrettigheder (Lýður Björnsson 2006: 246). Det var først i 1854, at der blev lovgivet om frihandel i Island, hvorved det blev tilladt andre end danskere at handle med islændingene (Gunnar Karlsson 2008: 341). På de vigtigste handelspladser var der særlig grobund for dansk sprog og kultur – det gjaldt især Reykjavík, hvor byudviklingen gik stærkere end andre steder, og hvor der boede forholdsvis mange indflydelsesrige danskere.

Til trods for ret hyppige kontroverser mellem islændingene og de danske købmænd pga. interessekonflikter, nød de fleste af købmændene respekt blandt befolkningen. Det ses fx af, at de i breve blev tituleret med ikke mindre respekt end sysselmænd, og det lader til, at sysselmændene har betragtet dem som ligeværdige (Sigfús Haukur Andrésen 1988: 107-113).

Den politiske og erhvervsmæssige udvikling førte til, at Reykjavík i løbet af forholdsvis kort tid blev landets største og vigtigste by. Omkring

midten af 1700-tallet tog landfoged Skúli Magnússon initiativ til at rejse de første fabrikker og drive industrivirksomhed i Reykjavík. Nye typer af erhverv krævede håndværksmæssige kvalifikationer, som ikke fandtes i landet, og i årene 1784-1788 skønner man, at 20-30 islændinge – for det meste kvinder – rejste til Danmark for at lære at spinde og væve (Lýður Björnsson 1987: 297 og 1990: 102), og en del islændinge rejste til Danmark for at skaffe sig forskellige andre håndværksmæssige kvalifikationer. Desuden kom danske håndværkere til Island for at arbejde med den nye industri (Ax 2002a: 85). I en beskrivelse af Gullbringusýsla, hvortil Reykjavík hørte, skrev Skúli Magnússon, at der blandt beboerne fandtes bl.a. tømrere, snedkere, skomagere, bødkere, smede, guldsmede og garvere, og at alle disse håndværkere havde fået deres uddannelse i København (Lýður Björnsson 2006: 114-115). Formodentlig har der både været tale om danske håndværkere, der kom til Island for at arbejde med den nye industri, og islændinge, som var blevet uddannet i Danmark.

I 1761 blev der bygget en embedsbolig på Nes i nærheden af Reykjavík for landets første og indtil videre eneste læge, landfysikus Bjarni Pálsson. Han førte tilsyn med sundhedsvæsen og sygdomsbekæmpelse i hele landet og stod for undervisning af lægestuderende og jordemødre. I 1761 kom en dansk jordemoder til Nes, og hun bidrog også til undervisningen i fødselslære (Björn Þorsteinsson 1985: 186).

De skildrede forhold betød, at der dannedes en elite bestående af danske købmænd samt ledende danske og islandske embedsmænd, som typisk havde studeret i Danmark og havde dansk kultur og dannelse som forbillede. Disse var kongens embedsmænd, og forudsætningen for deres karriere må have været, at de beherskede dansk og var dansksindede. Kilderne viser, at danskernes og de bedre stillede islændinges livsstil og sprog i flere henseender adskilte sig fra det, der var kendetegnende for menigmands kultur. Eksempelvis fremgår det af retspræsident Magnús Stephensen's optegnelser, at han under sine ophold i København lagde stor vægt på at tilegne sig manerer og fremtræden, der blev anset for at være passende for samfundets elite (Þorkell Jóhannesson 1962: 27). Hans holdning til normer mht. påklædning, møbler og selskabsliv fremgår tydeligt af hans rejsedagbog, som han skrev i forbindelse med sit ophold i København i vinteren 1825-1826. Den danske overklasse var trendsættende for livsstil, mode og husholdning, og dansk havde en vigtig funktion som kommunikationssprog inden for administrationen. Ligesom tysk i Danmark havde dansk desuden en symbolfunktion som elitens sprog. Det fremgår af kilderne, at de bedre stillede islændinges sprog ofte var fyldt

med låneord fra dansk og andre danismer, og at de ofte brugte dansk, også hvor situationen ikke krævede det. Der findes også eksempler på, at islandske forfattere valgte at skrive litteratur på dansk. Det gjaldt fx selskabsmand Sigurður Pjetursson² (Finnur Jónsson 1917: 184) og digteren Jónas Hallgrímsson.³ Efter afsluttet uddannelse på Bessastaðir opholdt Jónas sig i Reykjavík, hvor han i årene 1829-32 fungerede som sekretær for land- og byfogeden. I denne periode digtede han lejlighedsviser på dansk, bl.a. et fødselsdagsdigt til stiftamtmandens søster i anledning af et dansebal, der blev holdt i byen. Ved en anden lejlighed skrev han »Julesang for børn ved bak« (Páll Valsson 1999: 56-58).⁴ Elitens sprog – især mange af de verdslige embedsmænds – var ofte helt og holdent dansk eller stærkt danskpræget islandsk. Alt tyder på, at de danske embedsmænds kancellisprog har været forbillede for deres islandske kollegers embedsprog; det følgende citat giver eksempler herpå. Sætningen fra en lands-overrettsdom i 1805 omhandler rettens »interlocutorium« i en »suspensions-sag«:

Eins og nú þessi rjettur hefur enga orsök til að efast um, að tjeð yfirvöld hafi, samkvæmt amtmannanna af *defensor citeruðu instruktionum*, í allan máta aðgætt þau í *svoddan tilfellum fyrirlögðu formalitet*, svo getur landsyfirrjetturinn hjer eigi matið sjer að tilkoma að taka slíkar þeirra aðgjörðir undir sitt álit og dómsályktun, því siður, sem áminsta *instruktion* sýnast útþrykkilega að heimila Íslands amtmönnum rjett til að láta höfða mál til embættistjóns móti einum þeim undirgefnum embættismanni, án þess þar um fyrir fram að útvega konunglega úrlausn, hvað hjer í landi aldrei er uppáboðið, en kynni í vissum tilfellum að orsaka vandræði og óþolandi drátt fyrir *jústítien*, hversvegna málið, eptir áður sögðu, á að hafa sinn framgang fyrir þessum rjetti, og viðkomendur skyldast til að fylgja því fram að lögum, eptir því, sem þeim af hlu-taðeigandi yfirvöldum er skipað (*Landsyfirrjettardómar og Hæst-
arjettardómar í íslenzkum málum 1802-1873*: 178-179).

Eksemplet viser ikke alene dansk indflydelse på ordforrådet, fx fremmedordene *defensor citeruðu instruktionum*, *jústítien* samt *svoddan tilfellum fyrirlögðum* 'i sådanne tilfælde forelagt', *útþrykkilega* 'udtrykkelig', *í vissum tilfellum* 'i visse tilfælde'. Men også syntaksen er påvirket, og resultatet er en lang knudret helsætning med mange ledsætninger. I ledsætningen *hvað hjer í landi aldrei er uppáboðið* er der tale om dansk

ledsætningsordstilling, da adverbialbet 'aldrig' står foran det finitte verbum *er*; det er atypisk for islandsk ordstilling, hvor adverbialbet normalt følger efter det finitte verbum. Frasen *Eins og*, som normalt er en sammenlignende konjunktion, fungerer her som årsagskonjunktion, og det relative pronomen *hvað* samt det relative adverbium *hversvegna* 'hvorfor' bruges som ledsætningsindledere, hvad der er almindeligt på dansk, men ikke på islandsk.

Den danskprægede elitekultur stod i flere henseender i modsætning til den etablerede islandske bonde- og almuekultur. Det ses fx i sproget i de mange breve, der er skrevet af almuefolk, og i folkesagn og folkeeventyr fortalt af unge og ældre, bønder, præster og tjenestefolk fra alle landsdele. Disse kilder viser, at på nær enkelte gejstlige udtryk samt få verdslige ord, der angår embedsførsel og handel, er ordforrådet stort set frit for udenlandske glosor (Jakob Benediktsson 1964: 107). Disse kulturelle modsætninger betød, at der efterhånden dannedes en kløft mellem den traditionelle kultur på landet og den importerede kultur på handelspladserne.

2. Kirke og kultur

En islandsk bibeloversættelse fra 1584, islandsk præstestand og en lang tradition for at udtrykke sig om religiøse forhold på islandsk havde en stor betydning for udviklingen af det islandske sprog. Ikke desto mindre kan der efter reformationen konstateres en stor indflydelse fra dansk side på den gejstlige kultur, som også påvirkede sproget. Med reformationen kom den islandske kirke under Sjællands biskop, og de fleste ledende gejstlige embedsmænd fik deres uddannelse i Danmark. Med protestantismen øgedes behovet for at oversætte religiøse tekster til islandsk, og på grund af sprogenes slægtskab og den nære kontakt med den danske kirke var det nærliggende at benytte sig af danske tekster, dvs. tekster, der oprindeligt blev skrevet på dansk eller oversat til dansk fra andre sprog (se nærmere herom i Auður Hauksdóttir under udg.). Det er især inden for den islandske salmeskat, at påvirkningen fra dansk falder i øjnene. Ifølge Møller (1923: 61-68) og Páll Eggert Ólason (1924: 33) er de første evangeliske salmer på islandsk præget af Luthers salmer og hans danske lærlinge. Den første islandske salmebog blev udgivet i København i 1555 af biskop Marteinn Einarsson. Den indeholder 35 salmer, de fleste (18) af Luther. De blev enten oversat direkte fra tysk eller med dansk som mellemsprog. Kun én af salmerne blev oprindeligt skrevet på dansk og én oprindeligt på

latin. Blandt de tyske salmer, der blev oversat fra dansk, kan nævnes: »Aleneste Gud i Himmerig« (formodentlig efter Arvid Pedersens oversættelse), »Hvo som vil salig udi Verden leve« (efter biskop Peder Palladius' oversættelse), »Christ stod op af Døde«, »Var Gud ikke med os denne Tid« og »Vor Gud han er så fast en borg« (Páll Eggert Ólason 1924: 52-58).

I 1558 blev Gísli Jónsson ordineret til biskop i København, og ved den lejlighed lod han trykke et supplement til biskop Marteinnss salmebog, som bl.a. indeholder 17 salmer. Også her drejer det sig primært om oversættelser af tyske salmer, hvor dansk blev brugt som mellemsprog, fx salmerne »O, Guds Lam uskyldig«, »Gladelig ville vi Alleluja synge« og »Det hellige Kors, vor Herre selv bar« (Páll Eggert Ólason 1924: 58-61). Hvis man sammenligner den danske version af »Gladelig ville vi Alleluja synge« med dens sidestykke i Gíslis salmebog er lighederne ikke til at tage fejl af (jf. Böðvar Guðmundsson 1993: 397-398):

Gladelig wille wy Alleluia siunge
 med kierlighedzens begæring.
 Wort haab oc hierte till Gud skall springe
 med syn hellige naade oc miskund.
 Som haffuer forløøst oss aff all wor synd
 til salighed oc alskens trøst
 er han oss alle oprunden.
 (Een ny handbog 1529, Nii)

Glaðlega viljum vér allelúja syngja
 með kærlegheitsins begering.
 Vort hop og hjarta til Guðs skal lyftast
 með sinni helgri náð og miskunn.
 Sem hefur leyst oss af allri synd
 til saligheits og alls kyns treyst
 er han oss öllum upprunninn.
 (Gíslasálmar 1558, Bii).

De oversatte salmer blev dog anset for at være af ringere kvalitet end samtidige verdslige digte, som baseredes på den traditionelle litterære arv. Det gjaldt både sproget, stilen, metrikken og den litterære kvalitet i øvrigt. I 1589 udkom en ny salmebog redigeret af biskop Guðbrandur Þorláksson. Han bestræbte sig på, at salmerne kunne stå mål med den

bedste verdslige litteratur, og derfor skulle de baseres på den litterære arv. Biskoppen anså det ikke alene for usædeligt at gengive Guds ord i et dårligt sprog, men også udtryk for manglende respekt og nænsomhed over for det sprog, der på en gang var modersmålet og kirkens sprog (Óskar Halldórsson 2004: 265-266). Biskop Guðbrandur samarbejdede med nogle digtere om at revidere ældre salmer og finde nye. Páll Eggert Ólason (1924: 32-33) argumenterer for, at oversætterne har taget hensyn til den danske salmebog, formodentlig Hans Thomissøns salmebog fra 1569 eller senere udgaver, og at tyske salmebøger desuden er blevet brugt som forbilleder. Óskar Halldórsson mener, at nogle af salmerne stammer fra de to ældre islandske salmebøger, men at de fleste nye salmer er blevet oversat fra latin og tysk (Óskar Halldórsson 2004: 267). Det er ikke muligt at gå i detaljer med oversættelsen af hver enkelt salme her, men det kan nævnes, at nogle af Kingos salmer i oversættelse af Stefán Ólafsson blev trykt på Skálholt i 1686 (Klemens Jónsson 1930: 52), og i 1693 udkom flere af hans salmer i oversættelse af Árni Þorvarðarson (Óskar Halldórsson 2004: 271). I 1801 blev der på initiativ af oplysningstidens spidser udgivet en ny islandsk salmebog *Evangelísk kristileg messusöngs- og sálmabók*. Også denne gang tjente den danske salmebog (fra 1798) som forbillede (Hjalti Hugason 1990: 131).

Med voksende nationalbevidsthed blev der lagt forøget vægt på modersmålet og dets betydning for islændingene. Om dette vidner udgivelsen i 1886 af en salmebog med 650 salmer, hvoraf 400 var nye islandske salmer, mens 152 var reviderede eller gendigtede. Salmebogen blev brugt uændret indtil 1945 (Benjamín Kristjánsson 1947: 168). Islandske salmer fylder selvfølgelig meget i dagens islandske salmebog, men ikke desto mindre har den langvarige kontakt med den danske kirke sat sit præg på den islandske salmeskat. Mange ældre danske salmedigtere er repræsenteret i salmebogen fra 2001 (*Sálmabók íslensku kirkjunnar* 2001), hvad følgende oversigt over de danske salmedigtere og antallet af salmer viser:

N.F.S. Grundtvig (1783-1872)	10
Hans Adolph Brorson (1694-1764)	9
B.S. Ingemann (1789-1862)	8
Thomas Kingo (1634-1703)	8
Caspar Johannes Boye (1791-1853)	3
Hans Christensen Sthen (1544-1610)	2
Birgitte Boye (1742-1824)	1
Carl Joakim Brandt (1817-1889)	1

Peter Thun Foersom (1777-1817)	1
Victor Christian Hjort (1765-1818)	1
Niels Johannes Holm (1778-1845)	1
Henrik Kampmann (1750-1828)	1
A. Nielsen (1818-1891)	1
J. Ramus (1716-1785)	1
Bertel Christian Ægidius (1673-1733)	1

2.1 Konfirmation og almueundervisning

Forordningen om konfirmation blev indført i 1741 og som konfirmationsforberedelse anvendtes den islandske oversættelse af professor Erik Pontoppidans lærebog *Sandhed til Gudfrygtighed*. I årene 1741-1745 foretog Ludvig Harboe, den senere biskop for Sjælland og en overgang biskop på Hólar, en undersøgelse af kirke- og undervisningsforholdene i Island. Takket være denne undersøgelse findes der værdifulde oplysninger om meningmands kultur og vilkår på denne tid. Formålet med undersøgelsen var at finde måder at forbedre den almene undervisning i landet. På baggrund af deres arbejde blev der udstedt forordninger i pietismens ånd. En af dem var hus-tugtsforordningen om tugt, sædelighed og øvelser i fromhed i hjemmene, som bl.a. fordømte underholdning i form af verdslig litteratur, fx sagaer og rímur, som ukristelig (Matthías Viðar Sæmundsson 1996: 155). Forordningen førte til bedre undervisning, men blev ilde set, da den forbød dyrkning af litteratur, som havde levet med nationen i århundreder. Husbønderne blev forpligtet til at sørge for, at alle børn i deres hjem lærte at læse og blev undervist i kristendommens grundregler som forberedelse for konfirmationen. Endvidere blev det pålagt præsterne ved årlige husbesøg at efterse, om denne pligt blev opfyldt (Björn Þorsteinsson 1985: 181-182). Forordningen dannede grundlaget for den almene undervisning i landet langt ind i det nittende århundrede. Erik Pontoppidans lærebog blev i 1796 afløst af en islandske oversættelse af *Lærebog i evangelisk-christelig Religion* af den sjællandske biskop Nicholas Edinger Balle.⁵ Den bærer præg af oplysningstidens ånd, hvor etiske synspunkter nu blev vægtet højere end de religiøse (Hjalti Hugason 1990: 131). Balles lærebog blev brugt i almenundervisningen i Island i det meste af det nittende århundrede, og den udkom i alt 27 gange senest i 1882. I 1854 udkom Carl F. Balslovs lærebog i islandske oversættelse, og den blev anvendt ved siden af Balles lærebog. I 1877 udkom så endelig en islandske lærebog, det såkaldte *Helgakver* af rektor Helgi Hálfðanarson, som hurtigt fik stor udbredelse (Einar Sigurbjörnsson 2000).

2.2 Dogmatik

Mange af de ledende præster i Island fik deres uddannelse i Danmark, og der stiftede de bekendtskab med den danske kirke og dens virke. I Island var det muligt at få stilling som præst uden at have erhvervet sig en teologisk universitetsuddannelse, men i 1633 blev det besluttet, at de præster, der var uddannet på Københavns Universitet, skulle prioriteres ved ansættelser. Det førte til, at de danskuddannede præster som regel fik de bedste præstekald eller besatte de ledende gejstlige embeder. I 1600-tallet blev omtrent 175 islandske studerende immatrikuleret på universitetet, langt de fleste for at erhverve sig en teologisk uddannelse. To tredjedele af de studerende, der færdiggjorde deres uddannelser før 1700 blev præster, biskopper eller rektorer (Helgi Þorláksson 2003: 382-383). Dette styrkede selvfølgelig yderligere forbindelsen med den danske kirke.

Udover de gejstlige tekster for almenheden blev den kristne dogmatik også formidlet via danske teologer, og deres synspunkter satte derfor præg på kirken og islandsk åndsliv i øvrigt. Fx blev Christian Bastholms dogmatik *Den Christelige Religions Hoved-Lærdomme til almindelig Opbyggelse* oversat til islandsk i 1799,⁶ og i 1839 blev Jacob Peter Mynsters værk *Betragtninger over de christelige Troeslærdomme* udgivet i en islandsk oversættelse.⁷ Ifølge biskop Sigurbjörn Einarsson fik Mynsters bog en meget stor udbredelse i Island; den fandtes i mange hjem, og dens budskab og inderlige og varsomme tone talte direkte til hjertet af den islandske almue (Sigurbjörn Einarsson 2008). Da der i 1847 blev oprettet et præsteseminarium i Reykjavík, aftog antallet af islændinge, som tog til København for at studere teologi. I 1850 blev der udgivet et årsskrift i anledning af indvielsen af præsteseminarieret, hvor der bl.a. findes en udførlig artikel om sakramentet af Sjællands biskop H.L. Martensen (P. Pétursson og S. Melsteð 1850: 81-122). Martensens værker indgik som en del af pensum på præsteseminarieret og havde derfor en overgang en vis indflydelse på den islandske kirke (Benjamín Kristjánsson 1947: 163).

3. Verdslige tekster og kontakten til dansk åndsliv

Også i Island var fra 1600-tallet og frem til omkring 1800 folkebøgerne populære; de spredtes i håndskrifter, og der findes mange islandske versioner af folkebøgerne bevaret i de islandske arkiver. Seelows (1989: 332) undersøgelse af tilgængelige versioner af de folkebøger, der er blevet

oversat, genfortalt eller tilpasset islandsk virkelighed viser, at omkring 80% af historierne på islandsk har forbillede i danske tekster, som igen har haft tyske folkebøger som udgangspunkt. Hvor der kan konstateres gengivelse eller oversættelse fra tysk, drejer det sig primært om ældre fortællinger, der stammer fra den tid, da Island havde direkte forbindelse med Tyskland.

Fra reformationen og indtil 1685 befandt landets eneste trykkeri sig på bispesædet Hólar i nordlandet,⁸ men i perioden 1685-1703 fandt trykkerivirksomheden sted på Skálholt. I den periode blev der på initiativ af biskop Þórður Þorláksson udgivet nogle bøger med islandsk middelalderlitteratur. Biskoppen fik kongens tilladelse til at udgive bøgerne og den første af publikationerne, *Landnámabók*, som udkom i 1688, tilegnede han kongen. Tilegnelsen er skrevet på dansk og i den skriver biskoppen, at eftersom Saxo Grammaticus anså islændingene for at være vigtige sagafortællere, måtte det betragtes som en værdig opgave at lade skrifterne komme på tryk. Biskoppen henviser her til Saxo Grammaticus' beskrivelse af islændingene i Danmarkshistorien:

Heller ikke de flittige islændere skal her forbigås i tavshed. Disse folk har, fordi deres jord fra naturens hånd er så ufrugtbar, intet grundlag for pragt og luksus og fører konstant en tilværelse i nøjsomhed, hvor de ofte bruger hvert øjeblik af deres liv på at opdyrke kendskabet til andres bedrifter – og derved opvejer deres armod med ånd. For dem er det en stor fornøjelse at kende og viderebringe alle folkeslags historie, for i deres øjne er det lige så glørværdigt at beskrive andres dyder som at demonstrere sine egne. De skatte af historiske vidnesbyrd de har opbygget, har jeg med stor interesse gransket, og en ikke ubetydelig del af nærværende værk er udfærdiget på grundlag af deres beretninger. Jeg har absolut værdsat at kunne rådføre mig med folk som jeg vidste havde så indgående et kendskab til fortiden (Saxo Grammaticus 2000: 15).

Þórður Þorláksson nævner desuden i sin tekst, at en del af skrifterne blev sendt til kongens far Kong Frederik III og »udentvifl maa findes paa Eders Kongl. Mayst. Bibliothec«. At kongen selv har givet tilladelse til at udgive de gamle skrifter, kan vidne om hans interesser for litteratur af denne art:

Nu eftersom eders Kongl. Mayst. hafver Allernaadigst forunt mig at lade bruge it Trøckeri her paa Landet og jeg fornemmer at Eders

Kongl. Mayst. har lyst til gamle Antiquiteter, da har jeg nu ladet paa Prent udgaa en gammel Historie (Landnámabók 1688 uden side-tal, citeret efter Guðrún Ingólfssdóttir 1998: 169-170).

Indtil omkring midten af det attende århundrede blev der i øvrigt næsten udelukkende trykt religiøse tekster i Island. En undtagelse herfra var trykningen af robinsonaderne om Gustav Landkron og om Berthold, som blev oversat fra dansk og udgivet i 1756. Historien om Berthold udkom på dansk i 1740 og den om Gustav i 1743 (Matthías Viðar Sæmundsson 1996: 156-157). Desuden findes der adskillige håndskrifter fra den sidste del af 1700-tallet, som indeholder tekster oversat til islandsk. Eksempelvis kan nævnes to oversættelser af *Tusind og en nat*, som begge formodes oversat fra dansk samt én oversættelse af *Tusind og en dag* (Páll Eggert Ólason 1921: 99-100 og Valtýr Guðmundsson 1916: 50-52). M.J. Driscolls forskning i digteren Jón Oddson Hjaltalíns oversættelser viser, at forfatteren i flere tilfælde har taget udgangspunkt i danske oversættelser. Det gælder dels hans oversættelser af den tyske teolog C.C. Sturms salmer, dels oversættelser af forskellige udenlandske historier, herunder af den franske roman *Zadig ou la Destinée* af Voltaire (Driscoll 2006: viii-xiv).

Trykkeriet på Hrapsey og dets virke, som begyndte i 1773, blev epokegørende for produktionen af verdslige tekster. Dets succes må ses i lyset af oplysningstidens ånd og ideologi. Trykkeriets forstandere fik tilladelse fra de danske myndigheder til at udgive bøger om filosofi, historie, litteratur, jura og økonomi både på islandsk og andre sprog. Af stor vigtighed er præst Jón Þorlákssons virksomhed, som bl.a. omfattede oversættelser af digte af i alt 13 danske og norske samtidsforfattere, herunder Baggesen, Bornemann, Hertz, Høegh-Guldberg, Thaarup og Oehlenschläger (Heimir Pálsson 1976: 20-38).

Oplysningstidens ledende skikkelser lagde stor vægt på at indhente viden om islandske forhold. Således blev der i 1750 på initiativ af kongen og Det Kgl. Danske Videnskabernes Selskab igangsat en række ekskursioner, der skulle indhente viden om Islands natur og islandske forhold. De fandt sted syv somre i træk. For ekskursionerne stod to islandske studenter i København, Eggert Ólafsson og Bjarni Pálsson, som skrev en udførlig rapport om projektet på dansk. Rapporten, som blev udgivet i Sorø i 1772, tæller i alt 1042 sider og anses for at være en af de rigeste kilder om islandske forhold på den tid.⁹ En anden ekskursion blev foretaget i 1775-1777 af Ólafur Olavíus. Resultaterne af denne tur udkom i rapporten *Oeconomisk Reyse igiennem de nord-vestlige, nordlige, og nordøstlige*

Kanter af Island fra 1780 (Björn Þorsteinsson 1985: 188). På initiativ af sysselmand Magnús Ketilsson på Hrappsey blev det første islandske tidsskrift *Islandske Maanedstidender* udgivet i perioden 1773-1776. Magnús Ketilsson havde i 1771 oversat en pjece om bønderkirker til dansk og ladet den gå i trykken, og i 1786 udgav han et lille skrift under betegnelsen *Tanke om det Rappsøiske Bogtrykeri*. Af interesse er også trebindsværket *Kongelige Allernaadigste Forordninger og aabne Breve som til Island ere udgivne af De Höist-priselige Konger af den Oldenborgiske Stamme*. De to første bind blev trykt på Hrappsey i henholdsvis 1776 og 1778 og det sidste i København i 1787 (Þorsteinn Þorsteinsson 1935: 176-184 og 224).

Blandt de verdslige tekster, der blev udgivet i oplysningstiden, kan der nævnes oversættelser inden for vidensområder, der var fremme i tiden, fx tre tyske bøger om sundhed, psykologi og etik, som blev oversat til islandsk med danske mellemlid. Bogen om sundhed blev oversat efter den danske oversættelse af B.C. Fausts *Sundheds Catechismus* (Sveinn Pálsson 1803). Forfatteren til de to andre var tyskeren J.H. Campe, som blev anset for at være en af oplysningens vigtigste pædagoger. Den ene bog *Kort Sædelære for Skikkelige Folkes Børn* drejede sig om etik (Guðlaugur Sveinsson 1799) og den anden *Kort Sielelære for Børn* om psykologi (Bjarni Arngrímsson 1800).

I begyndelsen af det nittende århundrede fandtes der kun én skole i Island, nemlig den lærde skole på Bessastaðir i nærheden af Reykjavík, som var den fusionerede arvtager af landets to latinskolet. Til trods for at danske lærebøger så småt var ved at erstatte de latinske i de danske skoler, fandtes der endnu ikke lærebøger skrevet på islandsk. Dette bekymrede sprogforskeren Rasmus Rask, der også beklagede, at der kun i begrænset omfang fandtes verdslig litteratur på islandsk. I et af sine breve til vennen Grímur Jónsson fra 1810 udtrykker Rask sine bekymringer. Han påpeger, at der ikke findes bøger om verdenshistorien og ej heller fornuftige bøger om geografi og kun i begrænset omfang om lingvistik. Rask understreger, at det vil være til stor skade for det islandske sprog, hvis disciplene udelukkende læser danske lærebøger, eftersom de vænnes til at anvende dansk i alle fag og af den grund vil mangle islandske ord for begreber, som ikke forekommer i daglig tale. Han mener selv at have oplevet, at islændinge har problemer med at udtrykke sig på et korrekt islandsk og det endda i tilfælde, hvor de udtrykker sig om dagligdags emner. Desuden fremhæver han manglerne ved, at almuen er udelukket fra den viden, som de fleste nordiske nationer har adgang til. Rask argumenterer for, at hvis

der fandtes bøger på islandsk, skrevet i et klart og omhyggeligt sprog, ville bønderne også købe dem (Rask 1941: 35-36). Rask var en af initiativtagerne til oprettelsen af Hið islenzka Bókmenntafélag (Det islandske Litteraire Selskab), som i 1816 blev etableret til værn for det islandske sprog og kultur med to afdelinger i henholdsvis Reykjavík og København.

Det kan nævnes, at det først var i 1844, at H.A. Kofods historiebog *Historiens vigtigste Begivenheder (Ágrip af merkis atburdum Mannkyns Sögunnar)* blev oversat af Páll Melsteð og udgivet på islandsk sammen med oversætterens tilføjelser (Páll Melsteð 1913: 39). Det fremgår af Melsteðs brev til Jón Sigurðsson, at han også begyndte at oversætte Munthe og Velschows *Geographie for Ungdommen* (Páll Melsteð 1913: 56).

At der kun fandtes få bøger om verdslige emner på islandsk i modsætning til et stort udbud danske, motiverede mange læselystne islændinge til at lære dansk. Det gjaldt især læsning af romaner, både danske og udenlandske i dansk oversættelse. Desuden blev det i tidens løb ret almindeligt at læse forskellige oplysende værker og faglitteratur på dansk. Til at begynde med var det især de bedre stillede i samfundet, der kunne læse på dansk og som havde adgang til danske bøger. Således var medlemmerne af de lokale læseselskaber, der blev oprettet i 1780'erne, næsten udelukkende embedsmænd og præster, og de fleste af bøgerne var på dansk eller andre fremmedsprog (Helgi Magnússon 1990: 196). Et katalog fra året 1807 viser, at det ældste læseselskab i dette år var i besiddelse af 233 bøger, hvoraf kun én bog var på islandsk. I 1805 blev der oprettet et læseselskab i Skagafjörður, hvor man bl.a. købte danske aviser og blade såsom *Berlingske Aviser, Maanedsskriftet og Dagen* (Lúðvík Kristjánsson 1953: 143-145). Læseselskaberne fik efterhånden et bredere sigte og antallet af islandske bøger blev større. I 1858 ejede biblioteket på Flatey således 1102 titler, hvoraf 351 var på islandsk, 644 på dansk, 85 på tysk og 22 på latin. I kilderne problematiseres det, at almuen ikke var i stand til at læse bøger på dansk (Lúðvík Kristjánsson 1953: 143-157).

Af private breve og selvbiografier fra det nittende århundrede kan man konstatere en voksende tendens blandt islændingene til på egen hånd at lære at læse dansk. Kilderne omhandler især de bedre stillede bønder samt embedsmændene. Der findes dog også eksempler på, at de bedre stillede kvinder lærte sig at læse dansk. Det gjaldt fx Valgerður Árnadóttir, som blev født i 1779 og voksede op hos sysselmanden i Eyjafjörður:

Da Valgerður voksede op lærte hun sig selv at skrive og læse dansk, men det måtte hun sysle med i smug, for på den tid var det ikke

tilladt pigerne at lære sådan noget. Alligevel havde hun senere stor fornøjelse af at kunne læse udenlandske bøger (Aðalheiður B. Ormsdóttir 1993: 86; min oversættelse).

Af private breve fremgår det, at danske aviser og tidsskrifter var eftertragtede blandt mange islændinge. Ofte blev de islændinge, som opholdt sig i København, bedt om at købe bøger på dansk og sende dem til Island. Et brev fra Konráð Gíslason skrevet i København i 1832 vidner herom: »Digtekunsten fåes ikke i bogladerne, men jeg håber, at jeg med tiden måske kan fremskaffe den på auktion« (Konráð Gíslason 1984: 18). I 1848 skrev Páll Melsteð: »hvis jeg får Strandasýsla, skal du købe Bangs Proces i trykt form; jeg tror den er til at få for 14rd. eller deromkring. Danske Lov Chr. 5, Hansens Skiftevæsen den nyeste udgave« (Páll Melsteð: 1913: 82). I andre sammenhænge er det aviser og tidsskrifter, der nævnes. I Ingibjörg Jónsdóttirs brev til broderen Grímur Jónsson fra 1835 nævner hun en avispakke, som han har sendt til hende (Ingibjörg Jónsdóttir 1946: 157), Tómas Sæmundsson henviser i breve til Konráð Gíslason til *Dansk Ugeskrift*, *Altona-Mercur*, *Flensborg Avis* og *Statistisk Tabelværk* (Tómas Sæmundsson 1907: 231 og 279). Det er dog især *Berlingske Avis*, *Fædrelandet* og *Kjøbenhavnsposten*, man støder på i kilderne. Fx skriver Þorsteinn Pálsson på Fnjóská í nordlandet til Jón Sigurðsson i 1847, at han har læst om færingernes handelsfrihed i »Berlingablöðunum« (Þorsteinn Pálsson 1980: 133). Brynjólfur Pétursson skriver til sin bror i 1844, at han ikke ved, hvad han skal fortælle ham af nyt fra København, da han er bekendt med, at Jón Sigurðsson sender ham aviserne »Berlinginn og Föðurlandið« (Brynjólfur Pétursson 1964: 69).

Læselysten og den symbolfunktion, der var ved dansk som de »fines« sprog, stimulerede mange til at lære dansk på egen hånd. Den første lærebog i dansk blev udgivet i 1853 af Sveinbjörn Hallgrímsson, og den består af et kort afsnit med orientering om udtalen af de danske bogstaver, korte læsestykker, som opstilles parallelt på dansk og islandsk, og en dansk-islandsk ordliste. Forfatterens indledning vidner om den store motivation, der fandtes blandt islændingene på den tid til at lære dansk. Han skriver, at efter han var flyttet til Reykjavík, havde flere lægmænd – især lovende unge mænd fra landet – kontaktet ham og vist deres store interesse for at lære at forstå dansk. Det er Sveinbjörns håb, at lærebogen kan være lige så anvendelig som fx den danske katekismus, som mange har bedt ham om at fremskaffe (Sveinbjörn Hallgrímsson 1853: III-IV).

Andre kilder beretter om, hvordan man har båret sig ad med at lære dansk på egen hånd. Det gælder fx Kristín Dahlstedt, født i 1876, som i sine erindringer fortæller, hvordan hun og hendes bror under deres opvækst på Vestfjordene, lærte at læse og tale dansk:

Jeg læste mange bøger denne vinter og min bror Ingibjartur sørgede for, at jeg havde nok at læse. Han var en stor bogelsker og lånte bøger i Þingeyri. Han gjorde sig store anstrengelser for at lære dansk og det forårsagede, at jeg fulgte hans eksempel. Vi var begge to interesserede i at kunne tale så godt vi kunne med de danske, når de kom til Þingeyri næste sommer. Ingibjartur havde allerede fået noget træning i at tale norsk, da han havde været i Framnes, og nu havde han lyst til næste sommer at få plads ombord i en af de danske kuttere i Þingeyri. Selv havde jeg forsøgt at pludre dansk sommeren før. Det gik godt med at lære dansk for mig og Ingibjartur. Vi samarbejdede godt, læste sammen og forsøgte at snakke sammen på dansk, og det blev næsten som en leg for os, hvilket betød at det gik bedre end det ellers ville have gjort. Vi havde ingen lærebøger, og det var svært for os at finde ud af, hvad ordene betød. Vi læste især en roman, hvis titel jeg ikke længere kan huske, men den var af Victor Hugo. Vi nåede ikke at læse hele bogen, og vi syntes den meget svær ind i mellem, så meget kan jeg huske (Hafliði Jónsson 1961: 56; min oversættelse).

4. »Kaupmannahöfn«

Københavns Universitet var fra reformationen og indtil oprettelsen af Islands Universitet i 1911 islændingenes vigtigste kultur- og uddannelsesinstitution.¹⁰ Fra 1579 gjorde særlige privilegier til islandske studenter det muligt for flere at klare de store udgifter, der var forbundet med et studieophold i Danmark. Privilegierne bestod i modtagelse af kommunitet, som indebar gratis daglig bespisning. Retten til kommunitet for islandske studenter skyldtes biskop Guðbrandur Þorláksson, for det lykkedes ham at gøre sine indflydelsesrige og tidligere læremestre opmærksomme på, at reformationen faktisk havde forringet uddannelsesmulighederne blandt de unge i Island. Guðbrandur henviste til, at tiendskatten af det islandske jordegods, som blev beslaglagt ved reformationen (ca. en femtedel af al islandsk jord), tidligere blev brugt til at betale de unges uddannelser ved

de nedlagte klosteskoler, men at disse midler nu gik direkte i kongens kasse. Navnlig biskop Poul Madsen tog sagen op med Kong Frederik II, og det førte til, at islandske studenter fik støtte til deres uddannelsesophold (Bjarni M. Gíslason 1961: 9-10). Efter færdiggørelsen af Regensen 1623-1628 og faktisk helt indtil 1918, da Island opnåede suveræniteten, nød islandske studenter særlige privilegier på kollegiet. Gennem tiden har Regensen eller »Garður«, som kollegiet oftest bliver kaldt i islandske sammenhænge, ligesom andre steder i det indre København, der knytter sig til studenterlivet, været en del af det islandske kulturbillede. Derfor var det også nærliggende, da de første kollegier blev bygget ved Islands Universitet, at de blev kaldt henholdsvis »Gamli Garður« og »Nýi Garður«. I København stiftede de studerende bekendtskab med tidens politiske og ideologiske strømninger, som herfra fandt vej til Island og dér fik en overordentlig stor betydning for både lærdom og kulturliv (se nærmere herom i Ingi Sigurðsson 2006). Gennem studieopholdet blev de islandske studerende bekendt med danske samfundsforhold, og de fik tæt kontakt til danske lærde. Således erhvervede de islandske og danske lærde sig en fælles referenceramme af viden og erfaringer, som kunne skabe grundlag for fremtidig kontakt. Her spillede danskernes interesse for de islandske håndskrifter en afgørende rolle. Dels var både islændinge og danskere interesseret i håndskrifterne, dels var danskerne nødt til at samarbejde med islændingene, da de var afhængige af deres sprogkundskaber og viden til tydning af teksterne. Mange stiftede bekendtskab med professorer og andre højtstående personer. Som eksempel kan nævnes Brynjólfur Sveinsson, der læste 5 år på Københavns Universitet og kom i kontakt med biskop Resen, hvad der førte til, at han blev udnævnt til konrektor ved Roskilde Domscole indtil han blev biskop på Skálholt i 1639 (Jón Helgason 1926: 19). Der findes også eksempler på personlig kontakt mellem tidligere embedsmænd i Island og islandske studenter. Det gælder bl.a. Hannes Finnsson, senere biskop, som under sit studieophold var stamgæst hos Sjællands biskop Ludvig Harboe og hans familie (Jón Helgason 1936: 22-23).

Tilknytningen til dansk ånds- og kulturliv var påfaldende og havde stor betydning i det nittende århundrede, ikke mindst i forbindelse med politiske, ideologiske og litterære strømninger, som direkte og indirekte bidrog til den voksende nationalbevidsthed blandt islændinge. Denne udvikling styrkede modersmålets stilling i forhold til dansk, en udvikling som på sin vis kan sidestilles med forholdet mellem tysk og dansk i Danmark.

Om denne udvikling vidner tidsskrifterne *Árman á Alþingi*, som udkom i København i årene 1829-1832 og *Fjölnir*, som udkom i perioden 1835-1847. I København stiftede islændingene bekendtskab med romantikken, som satte sine spor i litteraturen, som det fx ses i Bjarni Thorarensens og Jónas Hallgrímssons værker. Det fremgår endvidere af breve og erindringer, at danske samtidsdigtere var en del af mange islændinges åndelige univers også efter, at de var vendt tilbage fra København. Således takker Tómas Sæmundsson i et brev fra 1836 sin ven Jónas Hallgrímsson for forsendelsen af *Improvisatoren* af H.C. Andersen, og samtidig nævner han, at han allerede havde fået den tilsendt fra København af en anden (Tómas Sæmundsson 1907: 171-173). Af Benedikt Gröndals selvbiografi fremgår det, at han tidligt kom til at interessere sig for Oehlenschlägers digte og allerede som 12-årig (i 1838) gjorde forsøg på at oversætte ét af dem (Benedikt Gröndal 1923: 66). Et andet sted skriver han om Þorsteinn Jónsson, som solgte bøger af Oehlenschläger: Disse bøger »købte vi og slugte« (Benedikt Gröndal 1923: 58; min oversættelse). I den lærde skole på Bessastaðir (1842-1846) erfarede han, at en af skolekammeraternes interesse for Søren Kierkegaard blev vækket af digteren Grímur Thomsen (Benedikt Gröndal 1923: 109). Den sidstnævnte var litteraturforsker og en overgang embedsmand i Danmark, og han var den første til at skrive en positiv anmeldelse af H.C. Andersens samlede værker. Artiklen »H.C. Andersens Samlede Skrifter« blev publiceret i *Dansk Maanedsskrift* i 1855 (Grímur Thomsen 1855: 229-248, Kristján Jóhann Jónsson 2005). I sin biografi *Mit livs Eventyr*, udtrykker H.C. Andersen sin glæde over Grímur Thomsens positive anmeldelse, ikke mindst hans vurdering af eventyrene: »I Hr. Grimur Thomsens Anmeldelse er netop ved Eventyrene i faa Ord anslaaet den rette Stræng, der giver Klangen fra denne min Digtning Dybde« (Andersen 1951: 158-159).

Også efter romantikken fortsatte de litterære forbindelseslinjer mellem de to lande. Præsten Matthías Jochumsson, som i sin tid var en indflydelsesrig digter havde kontakt med Georg Brandes, og det samme gjaldt den første islandske minister, digteren Hannes Hafstein. Tidsskrifterne *Verðandi* (1882) og *Heimdallur* (1884) havde stor betydning i forbindelse med den litterære udvikling i Island. Det første udkom kun én gang, det sidste i 12 numre. Her blev naturalismen sat på dagsordenen. Begge disse tidsskrifter blev udgivet i København og kontakten til dansk litteratur var umiskendelig. Det er Holger Drachmann, der pryder forsiden på *Heimdallurs* første nummer og det indholder bl.a. en artikel om Drachmann samt oversættelser af en prosatekst og et par digte af ham (*Heimdallur* 1,1: 1-12).

I det tredje nummer er det Georg Brandes' tur. På forsiden er der et billede af Brandes og tidsskriftets indhold består bl.a. af en artikel om Georg Brandes af Hannes Hafstein samt hans oversættelse af en del af *Hovedstrømninger* (*Heimdallur* 1,3: 33-42), og i det ottende nummer af *Heimdallur* (1,8: 115-119) kan man læse novellen »Pesten i Bergamo« af J.P. Jacobsen i islandsk oversættelse. Alle numre indeholder oversættelser af litterære tekster samt forskellige artikler om udenlandske forfattere og fremtrædende personer herunder kendte videnskabsmænd. Således var de islandske studenter og de islandske lærde vigtige bindeled mellem Island og Danmark og derved også mellem Island og omverdenen i det hele taget.

København var således fremtrædende i det islandske kulturbillede, og i tidsskrifter blev der regelmæssigt informeret om, hvilke islændinge og danskere (oftest embedsmænd, købmænd og studenter), der enten var sejlet til København eller vendt tilbage derfra. København havde en central stilling i islændingenes bevidsthed, og de steder, hvor de islandske studenter færdedes, var alment kendte. Mange københavnske institutioner, gader og pladser har derfor fået islandske navne: *Austurbrú* (Østerbro), *Brimarhólmur* (Bremerholm), *Hafnarháskóli* (Københavns Universitet), *Hvítur* (Hvids Vinstue), *Kaupmangaragata* (Købmagergade), *Konungsins Nýja Torg* (Kongens Nytorv), *Kristjánsborgarhöll* (Christiansborg), *Ráðhústorgið* (Rådhuspladsen) og *Strikið* (Strøget). I de lokale tidsskrifter blev der regelmæssigt orienteret om nyheder fra Danmark, ikke mindst om den politiske udvikling og de forhold, der angik islandske interesser såsom priser på mel og korn og andre fornødenheder. Det, der foregik i København, var ofte i søgelyset i de islandske tidsskrifter, der blev udgivet både i København og Reykjavík. Her blev der berettet om emner, der angik danske lærde, kulturpersoner, politikere og embedsmænd, som islændingene havde kendskab til. Eksempelvis kan nævnes, at man i månedsskriftet *Heimdallur* 1884 (2:31) under overskriften »Útlendar fréttir« (udenlandske nyheder) kunne læse følgende:

Den 3. februar døde Hans Lassen Martensen 75½ år gammel. Martensen var en stor teolog og har skrevet mange dogmatiske skrifter, så som »Den christelige Dogmatik« og »Den christelige Ethik«. Da Sjællands biskop Mynster gik bort, fik Martensen dette embede og havde varetaget det i 30 år, da han døde. Biskopembedet bliver nu besat med Fog, som før var biskop i Århus. – For kort tid siden døde komponisten Gebauer og meterologen Hoffmeyer (min oversættelse).

5. Fra traditionel bondekultur til importeret bykultur

Der kan først konstateres en egentlig bydannelse i Island omkring 1800, dvs. efter at de 6 handelssteder havde fået købstadsrettigheder, og de danske købmænd kom til at bo fast i landet. Her dannedes der miljøer, hvor danskere og dansksindede islændinge var trendsættere mht. levemåde. Det gjaldt især Reykjavík, som hurtigt udviklede sig til landets førende by, hvor de vigtigste embeder og institutioner var samlet. I 1801 boede der i Reykjavík 307 af landets 47.170 indbyggere (*Hagskinna* 1997: 64-66). Byen kunne præstere to store forholdsvis nye bygninger, et tugthus fra 1771 og en domkirke, som blev færdigbygget i 1796. Alþingi flyttede til Reykjavík fra Þingvellir i 1798, og i 1801 blev Landsoverretten oprettet. Den var den øverste domstol i Island indtil Islands Højesteret blev etableret i 1919. I 1820'erne blev der bygget en embedsbolig for biskoppen, og omtrent på samme tid blev stiftamtmandsboligen flyttet til Reykjavík, hvorved det tidlige tugthus blev residens for landets øverste embedsmand.

Det blev skelsættende for byens udvikling, at den lærde skole i 1846 blev flyttet fra Bessastaðir til Reykjavík. En helt ny bygning i hjertet af hovedstaden kom til at huse skolen, og fra 1847 også det nyetablerede præsteseminarium. Byen voksede støt fra at tælle 639 indbyggere i 1835 til 1444 beboere i 1860 (Björn Þorsteinsson 1985: 218-219, *Hagskinna* 1997: 66). I Reykjavík var landets elite bestående af danske købmænd og danske og islandske embedsmænd samlet. Til mellemklassen hørte velstående håndværkere og lavere stillede embedsmænd samt islandske købmænd. Mange håndværkere var danske eller i visse tilfælde islændinge, som havde stået i lære hos danske håndværkere. Det betød meget for udviklingen af Reykjavík, at det undertiden var lettere at sejle til København end at færdes i resten af landet, der for store deles vedkommende var isolerede i månedsvis af ufarbare floder, kløfter og gletschere. Den danske elite satte sit præg på miljøet i Reykjavík, og dansk sprog var fremtrædende (se nærmere herom i Auður Hauksdóttir under udg.) I marts 1805 skrev byfoged Frydensberg til stiftsmyndighederne og gjorde opmærksom på, at der var et behov for at holde prædikener på dansk, så danskere i Reykjavík fik mulighed for at deltage i gudstjenester på deres modersmål. Med cancelliets brev af 5. juni samme år blev det tilladt at holde danske gudstjenester i domkirken, hver femte søndag (*Lovsamling for Island* 1860: 760). Herefter blev der regelmæssigt holdt gudstjenester på dansk i domkirken, indtil de blev afskaffet i 1894 (*Stjórnartíðindi fyrir*

Ísland árið 1894 B: 171). I de tæt bebyggede områder erstattede skoler så småt hjemmeundervisningen. På initiativ af danske købmænd og islandske embedsmænd blev der oprettet en privat børneskole i Reykjavík i årene 1830-1847. Meget tyder på, at undervisningen i høj grad foregik på dansk. De børneskoler, som senere blev oprettet, var selvfølgelig helt og holdent islandske (se nærmere herom i Auður Hauksdóttir 2001: 34-39 og 135-139).

5.1 Hus, hjem og have

Med bydannelsen ændredes folks levestandard, og der opstod efterhånden en kløft mellem bykulturen og den traditionelle bondekultur. Elitens traditioner og kulturelle forbilleder var typisk hentet fra udenlandsk byliv, som i høj grad adskilte sig fra de islandske forhold. Tætbebyggede områder skabte muligheder for alternative livsmønstre og en livsstil, som ikke havde meget til fælles med livet i de tyndtbeboede landbrugsområder. Danskerne byggede huse af tømmer, hvad der var helt anderledes end de traditionelle islandske huse, som var bygget af sten, tørv og træ, og hvor pladsen var yderst begrænset. De nye udenlandske huse havde fx flere værelser med forholdsvis højt til loftet, godt med vægplads og vinduer, og det kaldte på nye typer af inventar og skabte muligheder for alternative indendørsaktiviteter. Denne udvikling satte sine spor i kulturen og hermed også i sproget.

I sine erindringer skildrer Gytha Thorlacius sit ophold på Østfjordene i begyndelsen af det nittende århundrede.¹¹ Her kan man se, at hun i flere henseender stod fremmed over for landets natur og de livsvilkår, som herskede i Island. Danskerne holdt sammen som gruppe og deres sæder og skikke adskilte sig på mange måder fra de lokale indbyggeres. Ved ankomsten til Reyðarfjörður blev Gytha Thorlacius opmærksom på de islandske huse, som »overalt er belagte med Grønsvær, af hvilket Materiale – tildeels understøttet af Træværk – baade Vægge og Tag bestaae, og de ligne saaledes smaae grønne Høie, kun kjendelige ved deres skarpere og regelmæssigere Form« (Thorlacius 1930: 3). Den danske dame fandt forholdene elendige og satsede på at få en bolig af den type, som hun var vant til hjemmefra. Det blev realiseret, da hendes svigerfar i 1804 forærede familien et smukt norsk hus, som blev sendt til Island og kaldt *Gythaborg* (Thorlacius 1930: 26).

Gytha Thorlacius' nye hus var selvfølgelig forskelligt fra de traditionelle islandske gårde.¹² Disse bestod af en »badstue«, dvs. gårdens fælles

rum, der på en gang var familiens opholds- og arbejdsrum og det sted, hvor man sov, og under den fandtes en stald for kreaturerne (køer, får og heste). I staldloftet blev brædderne lagt med et vist mellemrum, så varmen fra dyrene kunne stige op i stuen. Brændemangel forårsagede, at Gytha Thorlacius' familie af og til var nødt til at flytte fra Gythaborg til en islandsk hytte for holde varmen under de svære klimatiske forhold (ibid. 46-47).

Amtmand Grímur Jónsson ankom med sin danske kone og døtre til Akureyri i 1824 efter en måneds sejlads fra København, og på det tidspunkt var Nordlandets hovedstad en flække med knap 20 tjærede tømmerhuse og 20-30 jord- eller tørvehytter. Der var ingen kirke, intet forsamlingshus, ingen skole, intet sygehus, og der var ingen embedsmand bosat på stedet (Kristmundur Bjarnason 2008: 119-120).

Ændrede byggeskikke krævede nye materialer og værktøj, og til »danske« huse hørte andre typer af møbler, inventar og brugsgenstande. I stedet for ét fælles rum, badstuen med sine ganske små vinduer, kom der flere værelser, som alle havde særlige funktioner og tilhørende møblement og tilbehør: spisebord, stole og skænk i spisestuen, opholdsstuen havde sofa, lænestol m.m., soveværelset seng og toiletmøbel. I køkkenet, som i det nittende århundrede var under stadig udvikling, opstod nye be-

Moderne bebyggelse og et fattigmandstørvehus i Reykjavík omkr. 1900.

hov for køkkengrej og husgeråd. Vinduer kaldte på gardiner, bordene på duge og løbere og sengene på madrasser, dyner samt individuelle senge- og dynebetræk. Duge blev broderet og betræk dekoreret med hækket mellemværk. Da romaner, tidsskrifter, damelitteratur og husholdnings- og håndarbejdsbøger som regel var danske, var det nærliggende at trække på danske gloser, når nye genstande eller forhold skulle omtales. Det gjaldt ikke mindst, hvis man oven i købet kunne skabe en vis respekt omkring sig selv ved at signalere sin tilknytning til den danske elite.

Dyrkning af grøntsager og plantning af træer er blandt de innovationer, som ofte bliver forbundet med dansk indflydelse i Island. Dette må dels ses i lyset af de danske myndigheders forsøg på at gennemføre en jordbrugsreform i Island, dels med de herboende danskeres bestræbelser på at skabe et miljø med traditioner, som havde været en del af deres tilværelse i hjemlandet. Til de danske huse hørte typisk haver, bl.a. en køkkenhave. Indtil midten af 1700-tallet var dyrkning af grøntsager et ukendt fænomen i Island. De første kartofler blev dyrket på Bessastaðir i 1758 af en dansker, og i den efterfølgende tid blev det mere almindeligt at dyrke kartofler og grøntsager. Således dyrkede landfoged Skúli Magnússon bl.a. kål, roer, spinat, salat, selleri, persille, spinat og løg i årene 1766-1780. Tugthuspedel H. Scheels blev i 1790 tildelt pris for at dyrke kål, blomkål, ærter, radiser, kørvel, løg og forskellige typer af roer, samt adskillige slags haveblomster fx violer og nelliker (Lýður Björnsson 2006: 153-154). Gytha Thorlacius savnede grøntsagerne hjemmefra og tog initiativ til at dyrke forskellige jordfrugter: »Havevæsenet var den Gang endnu kun saa lidet drevet i Island, 'at hvide Roer næsten vare den eneste Jordfrugt, man kjendte' og de Fordringer, man gjorde til en Have vare tilfredsstillende, naar den aarlig afgav Grønt til 5 à 6 Retter Mad«. Efter det første år kunne fru Thorlacius opvise kålarter, forskellige slags roer, chalotter, kørvel, spinat m.m. (Thorlacius 1930: 4-5). Gytha Thorlacius skriver også, at rodfrugterne både i kvalitet og kvantitet står højt over de danske, idet en roe eller kålrabi kan veje op til 4-5 pund. Kålrabi brugte hun bl.a. til brødbagning (ibid. 28-29). Det noteres i bogen, at enkelte steder i landet var have dyrkning tidligere forsøgt med held, men næsten overalt opgivet igen. Senere blev Gytha Thorlacius tildelt både sølv- og guldmedalje af Landhusholdningsselskabet for sin indsats (ibid. 19 og 69). Da amtmand Grímur Jónsson og hans familie ankom til Island i 1824, blev han positivt overrasket over de mange haver, køkkenhaver, træer og marker med gulerødder og kartofler, der fandtes i Akureyri (Kristmundur Bjarnason 2008: 120).

Foruden grøntsagerne nævner Gytha Thorlacius visse spisevaner samt forskellige typer af mad, som islændingene typisk opfattede som danske. Det gælder fx den tradition at spise bestemte slags bagværk til jul, fx pebernødder, klejner, sneboller og julekage (Thorlacius 1930: 32), og i andre sammenhænge nævnes bl.a. chokoladekager (ibid. 116). Kontakten med danskerne skabte interesse blandt islændingene for danskernes skik og brug. I et brev Torfi Eggerz sendte til sin mor i 1835 omtaler han, at han efter morens ønske sender hende en kaffekværn (*kaffikvörn*) og kaffekande (*kaffikanna*), og han forklarer, hvordan det er gået med at skaffe den karaffel, borddug og de ølglas, hun ønskede. Det ender med, at han sender to karaffer og forklarer: »det er skik her at lade den ene karaffel stå på bordet med vand i og den anden med brændevin« (Torfi Eggerz 1963: 85; min oversættelse). At spise kager og drikke kaffe var ifølge Benedikt Gröndal nogle af de vaner, som de islandske studerende tilegnede sig i København og det endda på cafeer, hvor man også læste aviser og fordrev tiden (Benedikt Gröndal 1923: 146).

Man må ikke undervurdere, hvordan læsning af danske dameblade, tidsskrifter og kogebøger bidrog til ændringer i daglige vaner. Eftersom der fandtes meget få faglige tidsskrifter på islandsk, var det ret almindeligt i forholdsvis vide kredse at læse danske tekster om emner, der angik husholdning, fx om madlavning og håndarbejde. I et brev fra 1848 skriver Páll Melsteð til sin ven Jón Sigurðsson og beder ham om at købe og sende to eksemplarer af kogebogen: *Husmoderen eller Anvisning for unge Fruentimmer: forfattet efter egen Erfaring* (Páll Melsteð 1913: 89). Dansk mad og madvaner vandt efterhånden indpas vidt omkring i landet. I sin selvbiografi fortæller Theódór Friðriksson (1977: 142) om biskoppens visitation til det nordligt liggende område Fjörður i begyndelsen af 1890'erne. Da høvdingerne satte sig til bords for at spise, blev der båret retter frem, som han aldrig før havde set eller smagt. Især kunne han huske »noget højrodt gelé, som blev kaldt rødgrød«. Mange kulinariske oversættelselån og importord fra dansk findes stadigvæk i islandsk nutidssprog, fx *rauðgrautur*, *rabbabragautur*, *sulta/sulturtau*, *marmelaði*, se nærmere herom i afsnit 6.

5.2 Klæder skaber folk

Christina Folke Ax (2002b: 6) argumenterer for, at eliten i Island har markeret sig over for de ringere stillede samfundsgrupper ved at anvende dansk sprog, bohave og klædedragt, og hendes undersøgelse af dødsbo på

Seltjarnarnes (i nærheden af Reykjavík) i årene 1770-1836 viser, at der var forskel på folks ejendele, afhængigt af hvilken socialgruppe de tilhørte. Således var der flere embedsmænd, købmænd og håndværkere af udenlandsk oprindelse end bønder og almuefolk, der ejede fx kjoler (til mænd), veste og hatte. Den samme fordeling gælder lommeure, seler og sokker, samt indbo som borde og stole, skilderier, stueure, gardiner og duge (Ax 2002a: 84-85).

Der er ingen tvivl om, at eliten var trendsættende mht. tøj og mode. Det fremgår også af Gytha Thorlacius' erindringer, at hun skar kjoler og hatte efter de nyeste snitmønstre til præsternes og købmændenes koner og døtre. Mønstrene havde hun skaffet sig i Danmark og Skotland. Endvidere lærte hun islændingene patentstriking og andre strikkearter, til gengæld lærte islændingene hende at farve med plantefarver, som de »tarvelige« oboere på en sindrig måde kunne udnytte (Thorlacius 1930: 95-96).

I sine erindringer skriver Benedikt Gröndal, at under hans opvækst i første halvdel af det nittende århundrede gik de bedre stillede mænd i trøjer; men i øvrigt var frakker almindelige. Ved festlige lejligheder havde mænd blå og brune kjoler på med forgyldte knapper; de bedre stillede kvinder havde udenlandsk kvindedragt på. Ifølge Benedikt Gröndal blev alt, hvad der var udenlandsk, kaldt »dansk«. Kilderne viser dog, at billedet mht. sæd og skik var mere kompliceret end som så. Ved sin ankomst til Reykjavík i 1813 skrev Rask, at han blev modtaget af mange både mænd og kvinder, som alle var iført danske klæder og at de allerførste fiskere, som de så ved Reykjanes, alle var klædt som jyske bønder. Det første hus, han kom ind i, var biskoppens, og der så Rask en meget flot og velklædt kvinde, som han antog for at være biskoppens frue, og en anden klædt på som en jysk bondepige. Det viste sig, at det var denne, der var biskoppens frue. Ved nærmere bekendtskab viste hun sig at være god, fornuftig og vidende, men Rask mente dog, at hun havde ti gange mere til fælles med en fynsk eller jysk bondekvinde end med en frue i København. Han understreger, at fruene viste ham stor velvilje og godhed, og at han kom til at holde meget af hende for, som han så overbærende skriver: »sæder skyldes landet og omstændighederne og er ikke menneskets skyld« (Rask 1941: 168-169). Ifølge Rask var den mest »polerede« mand, som han mødte i Island amtmanden i nord- og østamtet, Stefán Thorarensen på Möðruvellir. Han var den eneste, som kunne anses for »at ligne en Herre blandt andre dannede Folkefærd« (Rask 1941: 175).

Islændingenes interesse for dansk tøj kommer tydeligt til udtryk i flere sammenhænge. Således fremgår det af flere personlige breve, at islæn-

dinge beder studenter og andre islændinge bosatte i København om at købe dansk tøj. Det gælder fx Ingibjörg Jónsdóttir, søster til amtmand Grímur Jónsson, som i et brev til broren fra 1810 beder ham om at købe en hat og frakke til hende (Ingibjörg Jónsdóttir 1946: 13). I et andet brev fra 1812 skriver hun, at hun er blevet bedt om at købe en smuk damehat af filt (ibid. 32), og i et brev fra 1813 nævner hun køb af et par sko, eftersom der ikke findes en skomager i Island (ibid. 39). Kilderne viser, at noget af det første, som de islandske studenter foretog sig efter ankomsten til København, var at købe frakke, sko og andre klæder. Det gjaldt fx Grímur Jónsson, som tog direkte hen til skrædder John Christian Fesch i Store Kongensgade og bestilte tøj, da han kom til byen i 1805 (Kristmundur Bjarnason 2008: 45).

Det er forståeligt, at de islændinge, som havde opholdt sig i Danmark, havde et andet syn på tøj og mode end de, som aldrig havde været uden for landets grænser og ikke kendte til andet tøj end det hjemlige islandske og det, som købmændene stillede op med. Her må man være opmærksom på, at de som rejste udenlands var de bedre stillede islændinge, og at almuen var ludfattig. Kilderne viser mange eksempler på, at netop de islændinge, som havde læst i København, ønskede at holde trit med mode og livsstil ikke mindst mht. køb af klæder og møbler, efter at de var vendt tilbage til Island. I et brev til Jón Sigurðsson fra 1849 beder Páll Melsteð sin ven om at sørge for, at en vedlagt dug, der skal pynte et lille bord i Páll Melsteðs hjem, kan blive farvet, ligesom noget hvidt vadmel, der skal bruges til kjoler til hans døtre (Páll Melsteð 1913: 95).

I Island havde det været almindeligt, at kvinder gik i traditionelle islandske dragter, men i løbet af det nittende århundrede blev det efterhånden mere almindeligt, især i Reykjavík, at kvinder begyndte at klæde sig på den »danske« måde. I sommeren 1867 rejste forfatterinden Benedikte Arnesen-Kall¹³ til Island, og i sine rejsebeskrivelser fortæller hun om sit ophold i Reykjavík og Akureyri og om sin tur på hesteryg fra Syd- til Nordlandet. Et af de emner, som hun kommer ind på i sine rejsekildringer, er kvindernes brug af nationaldragten, se fx hendes omtale af gadebilledet i Reykjavík en søndag i 1867:

Efter Kirken gjøre vi Visiter, der naturligviis begynde med Bispe-residensen, hvis elskværdige Beboere alt have viist os saa megen Forekommenhed, og fra hvis Vinduer jeg iagttager Folk paa Gaden i deres Søndagspuds, mens jeg inderligt glæder mig over, at de kjøbenhavnske Moder dog ikke ganske have fortrængt den smukke og hensigtsmæssige Nationaldragt (Arnesen-Kall 1869: 76).

På sin rejse til nordlandet mødte Arnesen-Kall almuefolk på landet, og hun overværede et bryllup hos en velstillet bondefamilie. På bryllupsdagen var brudgommen iført en højtidsdragt af sort klæde syet af en skrædder i Akureyri, som aldrig havde lært at tage mål, men desuagtet levede af sit talent. Arnesen-Kall troede først, at tøjet var indforskrevet direkte fra København. Bruden var til gengæld iført en islandsk dragt. Selv havde hun en blå damask kjole på pyntet med perler og kaméer (Arnesen-Kall 1869: 185-186). Efter bryllupsfesten viste husmoderen hende sin højtidsdragt med tilhørende sølvfiligran, og hun viste gæsten den ære at tilbyde hende at prøve dragten. Eftersom Arnesen-Kall er halvt islænding, burde hun selv eje en sådan dragt. Arnesen-Kalls reaktion afspejler på en gang kulturkløften og rollefordelingen mellem den under- og overordnede:

Jeg tør ikke svare, at denne, den smukkeste af alle de mange Nationaldragter, jeg har seet, i Danmark kun vilde kunne bruges paa en Maskerade, og at det altsaa vilde være lidt vel flot at anvende 2 á 300 Rd. paa dens Anskaffelse (Arnesen-Kall 1869: 204).

Dansk mode og islandsk tradition. Foto fra omkring 1920.

Nationaldragten blev af mange opfattet som tegn på national identitet, jf. Sigurður Guðmundssons artikel i *Ný Félagsrit* fra 1857, og de traditionelle islandske klæder blev brugt længe endnu, ikke mindst på landet.¹⁴ I sin selvbiografi fortæller Theódór Friðriksson om sin morbrors kæreste, en halvdansk kvinde fra Ísafjörður, som kom på besøg i hans barndomshjem i slutningen af 1880'erne på øen Flatey i Nordlandet. Hans beskrivelse af kvindens tøj viser forskellen på elitens og almuens måde at klæde sig på: »hun havde sjal, var iklædt mørk nederdel af klæde og havde smukke udenlandske sko på, godt børstede, med blomstret forklæde, som klædte hende godt«. Ifølge hans fortælling var den halvdanske kvinde forskellig fra alle de kvinder, der fandtes på Flatey, både hvad angik måden at klæde sig på og udseendet i det hele taget (Theódór Friðriksson 1977: 93-95; min oversættelse).

Jo længere tid der gik, jo mere fremtrædende blev det nye importerede tøj, mens brugen af den traditionelle klædedragt var på retur, hovedsagelig i byerne. I artiklen »Kvennabúningurinn« (kvindedragten) i *Kvenna-bláðið* fra 1896 fortælles der om den voksende brug af udenlandske kjoler eller »kjortler«, og det diskuteres, om de islandske kvindedragter er i fare for at skulle vige for den nye mode. Her har det sikkert haft sin betydning, at konkurrencen mellem købmændene i slutningen af det nittende århundrede voksede, og de derfor lagde større vægt på salg af deres varer. Her benyttede de sig også af indflydelsesrige nye medier til reklame.

5.3 Byliv og sociale aktiviteter

Bymiljøet skabte muligheder for nye typer af sociale aktiviteter med deltagelse af mange personer fx teater, klubvirksomhed og dans. Det antages at have været amtmand Vibe, som stod for den første Holberg-forestilling på Bessastaðir omkring århundredeskiftet 1800 (Sveinn Einarsson 1991: 230). Af ikke mindre interesse er, at Rasmus Rask under sit ophold i Island bidrog til kulturlivet i den spirende hovedstad ved at stå for opførelse af »Jacob von Tyboe« ved juletid i 1813. Ifølge kilderne optrådte Rask selv i rollen som magister Stygotius og lånte kostumet af fhv. sysselmand Sigurður Pjetursson. Sommeren 1815 optrådte Rask igen, nu i rollen som elskereren i Sigurður Pjeturssons eget skuespil »Hrólfur«. Forestillingen blev vist til ære for sysselmandsparret Þórður Skúli Thorlacius og den førnævnte Gytha Thorlacius. I hendes erindringer står der, at hun og hendes mand:

bleve modtagne med overordentlig Forekommenhed, og de henværende Familier opbøde Alt, hvad den lille Stad kunne præstere, for

at more dem med Selskaber, Baller, ja endog Comedie, ved hvilken Leilighed den berømte Sprogforsker, afdøde Professor Rask, der den Gang opholdt sig i Reikiaviik, havde paataget sig en Elskerrolle (Thorlacius 1930: 127).

Fra omkring midten af det nittende århundrede blev der af og til vist teaterforestillinger på dansk. Det gjaldt i første omgang Reykjavík og senere også bl.a. Akureyri. Eksempelvis kan nævnes, at i 1860 blev »Intrigerne« af Hostrup opført i Akureyri (Sveinn Einarsson 1991: 232 og 324-327), og samme år blev et skuespil af Molière og Hostrups »Eventyr paa Fodreisen« opført i Reykjavík (Klemens Jónsson 1929: 79-81). I slutningen af århundredet – i årene 1892-1895 – kom der hvert år en gruppe danske skuespillere til Reykjavík under ledelse af Edward Jensen, som yderligere forøgede interessen for teatret (Guðjón Friðriksson 1991: 170).

Af andre forlystelser kan nævnes bal og dans. I 1881 blev Reykjavíkklubben etableret af embedsmænd i byen, og i dens regi blev der holdt fine baller og arrangementer, hvor der bl.a. blev spillet kort (Guðjón Friðriksson 1991: 189). At danskerne bidrog til dansekunsten fremgår af følgende annoncer fra nyhedsbladet *Ísafold* fra en dansk dansemester, der agtede at komme til Reykjavík for at lære de indfødte dansekunst. Det bemærkes, at annoncerne er på dansk, selv om der er tale om et islandsk blad (*Ísafold* 1884, 37: 148):

Dansecursus for Voxne.

Saafernt fornöden Tilslutning findes, agter Undertegnede i kommende Vinter at give Undervisning i Selskabsdans. Foruden Rund-danse öves följende Tourdanse:

Française
Lanciers
Le prince imperial
Fandango
Russisk Cavalleri

om önskes: Menuet m. fl.

Honorar for 1 Herre med Dame er 20 Kroner, der betales med Halvdelen strax, Resten efter 1 Maanedes Forløb.

Undervisning: 2 Gange om Ugen 2 Timer ad Gangen i 2½ à 3 Maaneder.

Chr. E. Didrichsen
Gymnastik- og Dancelærer.

Danseundervisning for Børn

Saafernt fornöden Tilslutning finder Sted, agter Undertegnede i kommende Vinter at give Undervisning i Selskabsdans, Anstands-övelse, Gang og Holdning. Undervisningen varer cirka 2½ à 3 Maaneder, 3 Gange ugentlig 1½ à 2 Timer ad Gangen.

Honorar for hver Elev 12 Kr., for flere Sökende 10 Kr. for hver. Det halve Honorar erlægges strax, Resten efter 6 Ugers Forløb. Alle brugelige Tourdanse indöves.

Chr. E. Didrichsen
Gymnastik- og Danselærer

En anden type sociale aktiviteter, som primært nævnes i forbindelse med danske miljøer, er gilder, middage og soirér. I tre artikler under overskriften »Miödagsgildi« i *Kvennablaðið* fra år 1900 orienteres der om middagsgilder (6. årgang nr. 7: 55-56, 8: 58-60 og 9: 69-71). I den første artikel står der, at det er almindeligt nu om stunder, at mellem 12 og 24 personer samles til middag. Hvis værterne er lidt oppe i årene sidder man typisk sammen til kl. 10-11 om aftenen, men lidt længere hvis det drejer sig om yngre værter. Denne skik breder sig nu fra landenes hovedstæder ud på landet, og er i mange lande ved at udrydde den gamle aftensmad. I de tre artikler gøres der rede for de normer, der gælder for middagsgilder mht. egnede duge, servietter, lysestager, bestik, glas, dekorationer og bordplan. I artikel nummer to fremhæves porcelænets vigtige funktion ved dækning af et festbord, og det konstateres, at netop dansk porcelæn er det mest elegante der findes for tiden. Det smukkeste og dyreste, står der, er Flora Danica-porcelæn, hvis urstel findes på Rosenborg Slot. Det mest almindelige er musselmalet porcelæn, som anses for at være smagfuldt, men også for dyrt for de fleste.

En anden byaktivitet, som opstår, når man har fritid til fælles med andre, er at spadserere for fornøjelsens og helbredets skyld og for *að sýna sig og sjá aðra* (at se og blive set). I flere sammenhænge fremgår det direkte og indirekte, at danskerne havde en tradition for at promenerere. Det fremgår bl.a. af Gytha Thorlacius erindringer og Arnesen-Kalls rejseskildringer:

Eftermiddagen bringer mig en smuk Spadseretur ud til Villausminni. Islænderne kjende i Regelen ikke meget til den hos

os gængse og fortræffelige Skik, at spadserere for sin Sundheds og sin Fornøielses Skyld. Al Rekreation, al Adspredelse nydes af dem på Hesteryg, og Ridetourene yde dem fuld Erstatning for Mangelen af Tivoli, Alhambra, Theater, o.s.v.

Imidlertid have dog Reykjavikerne, der i det, som i Andet, ere fremmelige Folk og Hovedstads-Beboere, en yndet Promenade. Den gaar forbi Byens Kirkegaard og Liigkapel tilhøire, langs den smukke lille Indsø »Tjørnen« (Arnesen-Kall 1869: 78-79).

Til sidst skal nævnes de epokegørende kulturaktiviteter, der er forbundet med filmen, og som kom til at spille en helt afgørende rolle for kulturforbrug og tidsfordriv i det tyvende århundrede. Også her blev erfaringerne hentet fra Danmark, da en dansk grosserer i 1906 åbnede den første biograf i Reykjavík. Den blev kaldt Reykjavíkur Biografteather, som hurtigt forkortedes til *bió*, der stadig bruges om dette fænomen. Også dette medium fik en stor betydning for dansk sprog og kultur i Island.

5.4 Ambivalente holdninger til Reykjavík

Et aspekt af kulturkløften var opfattelsen af Reykjavík og det danske islet som det sted, »hvor alle former for fordærv herskede: drukkenskab, ulydighed, umoral, pyntesyge« (Ax 2008: 88). I forbindelse med Reykjavík, hvor man både kunne købe brændevin og tobak og gå til bal, nævnes ofte det danske importør *sollur* (sold). Der var altså udbredte forestillinger om, at Reykjavík var et sted, hvor man skejede ud eller levede et lystigt liv. Tobak og brændevin stod højt på ønskelisten hos mange bønder, når de kom til Reykjavík (og andre købstæder) for at handle. Det eksempel, der anføres i forbindelse med *sollur* i Sigfús Blöndals islandsk-danske ordbog (1920-1924: 774), vidner herom: »Ég hef heyrt svo margt af solli-num í Reykjavík« (Jeg har hørt så meget om solden i Reykjavík). I flere sammenhænge kan man se, at man havde et yderst ambivalent forhold til hovedstaden. Dette fremgår fx af Arnesen-Kalls gengivelse af de holdninger, som folk havde til Reykjavík:

Ja, Reykjavík er Islands Hovedstad. Det Punkt maa man endelig ikke overse, thi det udgjør dens væsenlige Karakteristik. Med sine 15-1600 Indbyggere haandhæver den sin Post som saadan med

en vis Værdighed og Myndighed, der vækker en formelig Jalousi i de af den, som Provindsbyer, betragtede Smaastæder og Handelspladse omkring i Landet.

Men Reykjavik har jo ogsaa endeel at være stolt af. Den samler Landets bedste Kræfter; den er Regeringens Sæde, baade den verdsliges og den geistliges; den har sin lærde Skole, sit Pastoral-Seminarium, sit Bibliothek, sin Station for franske Orlogsskibe, der (som det hedder, for at kontrollere de franske Fiskere under Kysten) ligge her endeel af Aaret, og hvis Officerer, ved deres Høflighed og deres livlige Væsen, indbringe et ret behageligt Element i Selskabslivet, og den har – hvad der maaskee virker mest oplivende af Alt paa dens Physionomi – sin regelmæssige Dampskibsforbindelse med Kjøbenhavn og Skotland, et Gode, hvorefter Nordlandet endnu sukker.

Men just paa Grund af disse Fortrin kan Reykjavik ikke betragtes om nogen rigtig islandsk By, og den, der vil gjøre et Studium af islandske Sæder og Forhold, bør ikke vælge den til sin faste Station, da selv et længere Ophold i den neppe formaar at give noget rigtigt Begreb om disse.

Paa Nordlandet siger man om Reykjavik, at den er halv fransk og halv dansk, og at der ikke er noget rigtigt islandsk Hjertelag i den.

Uden paa nogen Maade at ville underskrive denne Dom, tror jeg at komme Sandheden temmelig nær, naar jeg kalder Reykjavik en i Forhold til dens Størrelse, meget eiendommelig By, i hvilken det islandske, danske og franske Element, paa en særegen Maade ere sammensmeltede til en Heelhed, der for den Fremmede har noget ret Pikant. – Trods alle de store Uligheder i Udstrækning, Klima og Kolorit, bringer den mig uvilkaarligt til at tænke paa den kuriøse Sammenblanding af Fransk, Græsk og Tyrkisk, som man finder i Smyrna og som har bragt de ægte Islamiter til at kalde Orientens Perle l'infidèle. Gud veed, om mangan hæderlig Islænder, der holder rigtig fast ved sine, fra Fædrene nedarvede primitive Skikke, ikke betegner Reykjavik med et lignende Tilnavn? (Arnesen-Kall 1869: 66-68; en note udeladt).

Der er ingen tvivl om, at livet og kulturen i Reykjavik hurtigt blev anset for både at være attråværdigt og truende, jf. Arnesen-Kalls beskrivelse:

Men desuagtet længes man overalt i Landet efter sin Hovedstad. »Han kommer lige fra Reykjavik«, det Ord vækker altid en vis Respekt. »De have holdt Pigebørnene et Aar i Reykjavik«, det forudsætter altid, at disse have faaet en vis Extra-Dannelse, der berettiger dem til første Plads blandt deres Jevnaldrende, og hvorledes man end vender og stiller det, hvormeget der end oppe i Landet skumles over »Reykjavikerne«, saa er og bliver den dog det Centrum, i hvilket de islandske Interesser koncentrerer, og om hvilke Alt dreier sig (ibid. 68).

6. Mødet mellem dansk og islandsk

Ovenfor er mødet mellem dansk og islandsk kultur blevet skildret. Det er indlysende, at de mange kontaktflader havde betydning for islændingenes interesse for at lære dansk og deres kundskaber i sproget. De første børneskoler blev oprettet i købstæderne, og på mange af skolerne var dansk blandt undervisningsfagene. Det samme var tilfældet på ungdomsskolerne, realskolerne, på den lærde skole og inden for de erhvervsrettede uddannelser (se nærmere herom i Auður Hauksdóttir 2001: 34-40). Også uden for skolen blev mange motiveret til at lære dansk af den direkte kontakt med danskere. I sin erindringsbog fortæller forfatteren Kristmann Guðmundsson (f. 1901) om sit første møde med dansk, da danske landmålere opholdt sig en sommer i nærheden af gården. Ifølge hans beskrivelse gik det forbavsende godt med at forstå danskerne, og det lykkedes ham at sige nogle ord på dansk. En dag forærede de ham en stak bøger og blade, og blandt dem fandtes omfattende varelistere på engelsk og dansk med tekst og billeder, som gav ham vigtige kundskaber i de to sprog. Her fandtes også *Børnene i Nyskoven*, som var den første bog, han læste på dansk. Senere modtog Kristmann af og til postkort fra en af danskerne, men desværre var han ikke i stand til at svare (Kristmann Guðmundsson 1959: 89-90). Det lader til at mange andre børn har stiftet det første bekendtskab med dansk ved at snuse til varelistere fra danske magasiner. Kristmann Guðmundssons møde med de danske landmålere svarer til andre kilders oplysninger om kontakt mellem lokalbefolkningen og udsendte danskere som fx Daniel Bruun¹⁵ og hans medarbejdere, jf. følgende citat fra Martin A. Hansens bog om hans rejse i Island:

Og nu sagde Ljosavatnbonden noget mærkeligt om Tomten vi stod ved, medens Hjejlen ikke blev træt af at skrigge imod os, endskønt dens Skrig lige fra Begyndelsen havde lydt ynkeligt udmattede. Bonden var en ældre Mand, han talte flydende Dansk, han vidste meget. Han havde fortalt, hvordan han som Dreng overværede, at »Kaptajnen« gravede Tomten ud. Det var Daniel Bruun. Og det var i 1896 (Hansen 1954: 105).

Direkte kontakt med danskere i Island og den kendsgerning, at mange rejste til Danmark enten i uddannelsesøjemed eller for at dygtiggøre sig på andre måder, betød, at der var stor motivation for at lære dansk blandt islændingene.

De mange kontaktflader med dansk kultur og sprog betød, at dansk en overgang fik en stor indflydelse på det islandske sprog – i særdeleshed på ordforrådet. Kulturmødet og erhvervsmæssige og demografiske ændringer, nye vidensområder og ny livsstil skabte behov for nye ord på islandsk. Læsning på dansk betød, at mange lærte om bykulturen gennem danske tekster. Disse forhold fremmede import af danske ord. I tidsskrifter og private breve skrevet af de bedre stillede islændinge i det nittende århundrede vrimler det med danismer og danske låneord, vedrørende dels nye vidensområder, dels forhold i dagligdagen. Med forøget bevidsthed om modersmålets rolle som national identitetsbærer vandt puristiske holdninger efterhånden indpas, og sprogrensning kom på dagsordenen. I takt hermed erstattede nye islandske gloser de danske låneord (jf. Kjartan G. Ottósson 1990, Auður Hauksdóttir under udg.). Andre importerede ord blev mere levedygtige og integreredes efterhånden i ordforrådet. Tabellen nedenfor indeholder en oversigt over nogle importord fordelt på forskellige områder. Der er tale om ord, som ifølge Ásgeir Blöndal Magnússons etymologiske ordbog (1989) med stor sandsynlighed er kommet ind i islandsk via dansk i det århundrede, der er anført i parentes.

Hus og hjem

Dúskur (18. årh.)

Altan (19. årh.)

Bislag (19. årh.)

Gardína (19. årh.)

Lene(a/i)stóll (19. årh.)

Mubla (19. årh.)

Servietta (19. årh.)

Mad

Kartafla (18. årh.)

Búðingur (19. årh.)

Desert (19. årh.)

Karamella (19. årh.)

Margarín(i) (19. årh.)

Sósa (19. årh.)

Tartaletta (19. årh.)

Tøj og Håndarbejde

Kjöll (17. årh.)

Blússa (19. årh.)

Sjal (19. årh.)

Slífsi (19. årh.)

Slör (19. årh.)

Bródera (19. årh.)

Hekla (19. årh.)

Dagligdagen

Blýantur (19. árh.)
Dúkka (19. árh.)
Faktor (19. árh.)
Faktúra (19. árh.)
Gróss(j)eri (19. árh.)
Kúttar (19. árh.)
Pólítí (19. árh.)

Forlystelser

Konsert (18. árh.)
T(h)eater (18. árh.)
Ball (19. árh.)
Basar (19. árh.)
Klúbbur (19. árh.)
Ópera (19. árh.)
Tombóla (19. árh.)

Litteratur

Lýrikk (19. árh.)
Póesía (19. árh.)
Prósa(i) (19. árh.)
Púristi (19. árh.)
Realismi (19. árh.)
Róman (19. árh.)
Rómantík (19. árh.)

Politik og ideologi

Pólítík (18. árh.)
Kommúnismi (19. árh.)
Kýniskur (19. árh.)
Liberalismi (19. árh.)
Marxismi (19. árh.)
Sósíalismi (19. árh.)
Spíritismi (19. árh.)

Teknik og viden

Maskína (18. árh.)
Baktería (19. árh.)
Klór (19. árh.)
Mólekúl (19. árh.)
Mótor (19. árh.)
Pendúll (19. árh.)
Spinnill (19. árh.)

6.1 Øget selvstændighed – ændrede holdninger til dansk

Islændingene fik den første forfatning i 1874, og i 1904 fik landet hjemmestyre. En markant selvstændighed blev opnået i 1918, da Island blev erklæret en suveræn stat i personalunion med Danmark. I 1911 blev Háskóli Íslands (Islands Universitet) oprettet. Selv om mange studenter fortsat rejste til Danmark for at erhverve sig akademiske uddannelser, overtog Islands Universitet efterhånden Københavns Universitets rolle som islændingenes højeste lærdomscenter. Fra oprettelsen af Islands Universitet og helt op til vore dage har mange islændinge suppleret deres uddannelser med et studium på danske universiteter, og den dag i dag er Danmark det land uden for Island, hvor de fleste islændinge ønsker at studere.

Under selvstændighedskampen omkring 1900 kan der konstateres holdningsmæssige ændringer over for dansk på samfundsplan. De nationale bølger gik højt, og befolkningen delte sig i politiske fløje afhængig af, hvilken holdning man havde til dansk sprogs status og funktion i Island og islændingenes tilknytning til Danmark. De skærpede politiske modsætninger viste sig bl.a. i kritik af det, der kunne fortolkes som underdanighed over for danskerne. Ofte rettede kritikken sig imod islændingenes brug af talt dansk og om danismer i islandsk, se fx det følgende

eksempel fra nyhedsbladet *Þjóðólfur* fra 1910, der kritisk behandler islændingenes blandingsprog af dansk og islandsk:

Þar kaupa menn »billetti« á »komeðiur« og »conserta«, fara á »aktioner« og eru »arresteraðir«. Kaupmenn »konkurera« hvorir við aðra, halda »beholdningu«, gefa »rabat« og »þéna marga peninga«. Prestar »sakramentara« og »konfirmera«. Lögfræðingar »inkasera« og »prokurera«. Myndir eru »innrammaðar«, »möblur« smíðaðar og hús »betrekt«. Menn fá »resept« og eru »ópereraðir«. Verkamenn »taka upp á akkorð« og »lossa skip«. Ungfrúr »spassera« og skemmta sér á »böllum«. Saumakonur sauma »líf« og »skjört« og »punta hatta«. Húsfreyjur »laga mat« og »gera visit«, og vinnukonur »vaska upp í kokkhúsinu« og »spiskamersinu« og »stufa af anretningsborðinu« (»Daður« i *Þjóðólfur* 1910, 62. árg., 15: 59).¹⁶

Sprogsituationen blev anset for at være værst i købstæderne, og man frygtede, at de uheldige sprogvaner også ville nå ud på landet, hvor islandsk stadigvæk var rent. Danske romaner, sagde man, blev læst mere end sagaerne. For at råde bod på den alvorlige situation blev børneskolerne opfordret til at holde op med at undervise i dansk. Til gengæld burde der fortsat undervises i dansk på ungdomsskolerne. Den mest fremtrædende i kritikken af danskundervisningen og af danskpræget sprog og kultur var Jónas Jónsson fra gården Hrifla i det nordlige Island. Han blev senere en indflydelsesrig person og undervisningsminister (se nærmere herom i Auður Hauksdóttir 2001: 127-139). Det var dog ikke kun islændinge, der var talsmænd for forøget selvstændighed. Allerede i 1915 tiltrådte den første udsendte danske lektor på Islands Universitet, Holger Wiehe. Han opholdt sig i Island i 1915-1919 og varetog den første formelle undervisning i dansk på universitetsniveau. Wiehe involverede sig i islandsk kulturliv og deltog aktivt i den aktuelle politiske debat. Af den grund nød han stor respekt blandt islændingene. I sine artikler i aviserne argumenterede han for, at et islandsk flag skulle erstatte det danske, og at islændingene selv skulle tage sig af udenrigssager. Han talte flydende islandsk og viste sproget en stor interesse. Wiehe var en af hovedmedarbejderne og en vigtig bidragsyder til den hidtil mest omfattende islandsk-danske ordbog redigeret af Sigfús Blöndal (1920-1924) (Valgerður Einarsdóttir 2006: 28-47).¹⁷

Med øget selvstændighed blev danskere i Island efterhånden færre, og behovet for at bruge dansk i direkte kontakt med danskere blev mindre.

Da Reykjavík voksede støt udgjorde danskerne også en stadig mindre del af befolkningen, og deres rolle blev mindre fremtrædende. I en artikel i *Gads Danske Magazin* fra 1916 (s. 41) skriver Holger Wiehe:

I gamle Dage var Reykjavík berygtet for sit daarlige danskblandede Sprog, men dette Forhold er nu ændret, selvom der nok endnu er Steder inde i Landet, der har et mere klassisk og kærnefuldt Islandsk. Imidlertid er der mange her, som baade forstaar og udtrykker sig rigtig godt paa Dansk, selv saadanne som aldrig har været udenfor Island. Dansk er ogsaa for Islænderne samtidig Nøglen baade til Norsk og Svensk, saa en dannet Islænder behersker alle de nordiske Sprog nogenlunde; i al Fald vil han kunne læse dem uden Besvær (...) Meget synes her en Dansk ganske hjemligt, og det kommer vel af, at Byens Udvikling længe gik i dansk Retning. Dengang Byen var en lille By på en 4-5000 Indbyggere, dominerede de danske Købmænd her og satte deres Præg på den. Nu er dette ved at ændres, og skønt der endnu er en Del Danske – ikke faa fremtrædende Islændere er desuden gifte med danske Damer –, drukner de nu mere i Mængden. Byen er i Øjeblikket i en Overgangstilstand.

Ét år senere skrev Åge Meyer Benedictsén (1917: 73) følgende om de ændrede forhold i Reykjavík og de andre købstæder:

Medens Byerne Forhen, ikke mindst de største som Akureyri og Reykjavík, helt overvældedes af Livet udefra, fordanskedes saa stærkt, at islandske Huse, af dem der var betydende, ofte brugte dansk Hjemmesprog, at danske, der blev paa Island, i Aarrækker kunde leve uden at kende synderligt til islandsk Sprog, saa er nu en By som Reykjavík blevet en Hovedkilde for islandsk Liv og Tanke. Jon Sigurdsson, Islands politiske Genoprejser fik Ret, da han i 1843 mod den romantiske Folkestemning, der vilde have det nye Althing ved Thingvallasøen, hvor Oldtidens havde været, satte igennem, at det blev samlet i Reykjavík.

Gør Byen islandsk! Sagde han til sine Modstandere. Det er den bleven!

Der er ingen tvivl om, at der omkring 1900 indtrådte radikale politiske ændringer, som havde enorm betydning for islændingenes holdninger til

dansk sprog og kultur. Det islandske sprog blev styrket markant inden for skolesystemet, og sprogrensning og puristiske sprogholdninger vandt indpas. Ikke desto mindre var dansk kultur længe endnu fremtrædende i det islandske samfund og kontakten med Danmark mangesidig og omfattende. Traditionen for at læse dansk levede videre i bedste velgående, og islandske unge blev ved med at rejse til Danmark efter uddannelse eller arbejde.

Litteratur

Efter islandsk praksis er islandske forfattere opført under fornavn.

- Aðalheiður B. Ormsdóttir. 1993. »Að hafa gát á efnahag sínum«. I: Gísli Magnússon et al. (red.). *Skagfirðingabók. Ársrit Sögufélags Skagfirðinga*. 22 árg.: 84-135.
- Andersen, H.C. 1951. *Mit livs Eventyr*. Anden del. Udg. af H. Topsøe Jensen. København: Gyldendalske Boghandel og Nordisk Forlag.
- Arnesen-Kall, Benedicte. 1869. *Smaaskizzer fra en Islandsreise i Sommeren 1867*. København: Høst.
- Auður Hauksdóttir. 2001. *Lærereens strategier – elevernes dansk: Dansk som fremmedsprog i Island*. København: Nordisk Ministerråd.
- Auður Hauksdóttir. under udg. »Dansk i Island«. Et bidrag til den danske sprog-historie.
- Ax, Christina Folke. 2002a. »Menningarmunur á Íslandi í lok 18. aldar«. *Saga. Tímarit sögufélagsins* XL: 1: 63-90.
- Ax, Christina Folke. 2002b. »At gøre en forskel. Opfattelser og anvendelse af danske og islandske genstande og sprog i Reykjavík i sidste halvdel af 1700-tallet«. *Tidsskrift for historie*. 3. årg., 4: 3-13.
- Ax, Christina Folke. 2008. »Islændingene og de danske købmænd i Reykjavík 1770-1850«. I: Søren Mentz (red.). *Rejse gennem Islands historie – den danske forbindelse*: 75-107. København: Gad.
- Ásgeir Blöndal Magnússon. 1989. *Íslensk orðsifjabók*. Reykjavík: Orðabók Háskólans.
- Benedictsen, Áge Meyer. 1917. »Islandske livsforhold«. I: *Island, Strejftys over Land og Folk*: 21-73. København: Høst og Søn.
- Benedikt Gröndal. 1923. *Dægradvöl*. Reykjavík: Bókaverzlun Ársæls Árnasonar.
- Benjamín Kristjánsson. 1947. *Íslenzkir guðfræðingar 1847-1947: minningarrit á 100 ára afmæli Prestaskólans* I. Reykjavík: Leiftur.
- Bjarni Arngrímsson. 1800. *Sálar-Fræði, ætluð námífusum Unglingum; einkum Kénnslu Børnum*. Oversat efter den danske oversættelse af J.H. Campes Kort Sielelære for Børn. Leirárgørdum vid Leirá.
- Bjarni M. Gíslason. 1961. *Danmark-Island Historisk mellemværende og håndskriftsagen*. Kolding.
- Bjarni Jónsson. 1949. *Íslenzkir Hafnarstúdentar*. Akureyri: Bókaútgáfan BS.

- Björn Þorsteinsson (Under medvirken af Bergsteinn Jónsson og Helgi Skúli Kjartansson). 1985. *Island*. København: Politikens Forlag.
- Brynjólfur Pétursson. Bréf.* (Aðalgeir Kristjánsson (red.)). 1964. København: Hið íslenska fræðafélag.
- Böðvar Guðmundsson. 1993. »Nýir siðir og nýir lærdómar – bókmenntir 1550-1750«. I: Vésteinn Ólason (red.) *Íslensk bókmenntasaga* II: 379-519. Reykjavík: Mál og menning.
- »Daður«. I: *Þjóðólfur* 1910; 62. árg., 15: 58-59.
- »Dansecursus for Børn« og »Dansecursus for Voxne«. I: *Isafold* 1884; 11. árg., 37: 148.
- Driscoll, M. J. 2006. »Inngangur«. I: *Fjórar sögur frá hendi Jóns Oddssonar Hjaltalín*: vii-lxi. Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi.
- Eggert Ólafsson og Bjarni Pálsson. 1772. *Vice-Lavmand Eggert Olafsens og Land-Physici Biarne Povelsens Reise igiennem Island, foranstaltet af Videnskabernes Sælskab i Kiøbenhavn*. Sorø.
- Einar Hreinsson. 2003. *Nätverk och Nepotism: Den regionale förvaltningen på Island 1770-1870*. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Einar Sigurbjörnsson. 2000. »Inngangur«. I: *Helgakver. Helgi Hálfðánarson*: 9-63. Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag.
- Finnur Jónsson. 1917. »Íslands ándelige forbindelser med udlandet«. I: *Island. Strejfflys over Land og Folk*: 161-190. København: Høst & Søn.
- Grímur Thomsen. 1855. »H.C. Andersen's samlede Skrifter«. I: *Dansk Maanedsskrift* 2. árg., første bind: 229-248.
- Guðjón Friðriksson. 1991. *Saga Reykjavíkur. Bærinn vaknar. 1870-1940*. Første del. Reykjavík: Íðunn.
- Guðlaugur Sveinsson. 1799. *Stuttur Sida-Lærdómur fyrir góðra Manna Børn*. Oversat efter den danske oversættelse af J.H. Campes *Kort Sædelære for Skikkelige Folkes Børn*. Leirárgørdum vid Leirá.
- Guðrún Ingólfsdóttir. 1998. »'En að sá helgi stíll saurgist af sögum' Útgáfustarf Þórðar biskups Þorlákssonar«. I: Jón Pálsson (red.) *Frumkvöðull vísinda og mennta. Þórður Þorláksson biskup í Skálholti*: 161-177. Reykjavík: Háskólaútgáfan.
- Gunnar Karlsson. 2008. Fyrstu spor á lýðræðisbraut. I: Sigurður Líndal og Pétur Hrafn Árnason (red.). *Saga Íslands* IX: 317-365. Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag og Sögufélag.
- Hafliði Jónsson. 1961. *Kristín Dahlstedt veitingakona. Endurminningar*. Reykjavík: Muninn.
- Hagskinna. Sögulegar hagtölur um Ísland*. 1997. Guðmundur Jónsson og Magnús S. Magnússon (red.). Reykjavík: Hagstofa Íslands.
- Hansen, Martin A. 1954. *Rejse paa Island*. Carit Andersens Forlag.
- Heimdallur*. 1. árg. 1884.
- Heimir Pálsson. 1976. »Inngangur«. I: Jón Þorláksson: *Kvæði, frumort og þýdd, úrval*: 7-61. Reykjavík: Rannsóknastofnun í bókmenntafræði og Menningarsjóður.
- Helgi Magnússon. 1990. »Fræðafélög og bókaútgáfa«. I: Ingi Sigurðsson (red.) *Upplýsingin á Íslandi. Tíu ritgerðir*: 183-215. Reykjavík: Hið íslenska bókaútgáfa.

- Helgi Þorláksson. 2003. »Frá kirkjuvaldi til ríkisvalds«. I: Sigurður Líndal (red.) *Saga Íslands* VI: 1-458. Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag og Sögufélag.
- Hjalti Hugason. 1990. »Guðfræði og trúarlíf«. I: Ingi Sigurðsson (red.) *Upplýsingin á Íslandi: Tíu ritgerðir*: 119-148. Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag.
- Hörður Ágústsson. 1998. *Íslensk byggingararfleið I. Ágrip af húsagerðarsögu 1750-1940*. Reykjavík: Húsfriðunarnefnd ríkisins.
- Ingi Sigurðsson. 2006. *Erlendir straumar og íslensk viðhorf: áhrif fjölpjóðlegrar hugmyndastefnu á Íslendinga 1830-1918*. Reykjavík: Háskólaútgáfan.
- Ingibjörg Jónsdóttir. 1946. *Húsfreyjan á Bessastöðum. Bréf Ingibjargar Jónsdóttur til bróður síns, Gríms amtmanns*. Udg. af Finnur Sigmundsson. Reykjavík: Hlaðbúð.
- Jakob Benediktsson. 1964. »Þættir úr sögu íslensks orðaforða«. I: Halldór Halldórsson (red.) *Þættir um íslenskt mál*: 88-109. Reykjavík: Almenna bókafélagið.
- Jakob Benediktsson. 1987. »Hafnarháskóli og íslensk menning«. *Lærdómslistir*: 206-219. Reykjavík: Mál og menning og Stofnun Árna Magnússonar.
- Jón Helgason. 1926. *Hvad Københavns Universitet har betydet for Island* (Dansk-Íslandsk Samfunds Smaaskrifter 15-16). København: Dansk-Íslandsk Samfund.
- Jón Helgason. 1931. *Íslendingar í Danmörku fyr og síðar: með 148 mannamyndum*. Reykjavík: Íslandsdeild Dansk-íslenska félagsins.
- Jón Helgason. 1936. *Hannes Finnsson biskup í Skálholti*. Reykjavík: Ísafold.
- Jón Þorkelsson. 1910. *Ævisaga Jóns Þorkelssonar skólameistara í Skálholti II*. Reykjavík: Thorkillisjöldur.
- Kjartan G. Ottósson. 1990. *Íslensk málhreinsun: sögulegt yfirlit* (Rit Íslenskrar málnefndar 6). Reykjavík: Íslensk málnefnd.
- Klemens Jónsson. 1929. *Saga Reykjavíkur II*. Reykjavík: Steindór Gunnarsson.
- Klemens Jónsson. 1930. *Fjögur hundruð ára saga Prentlistarinnar á Íslandi*. Reykjavík: Félagsprentsmiðjan.
- Konráð Gíslason. 1984: *Bréf Konráðs Gíslasonar*. Udg. af Aðalgeir Kristjánsson (Rit Stofnunar Árna Magnússonar á Íslandi 27). Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar.
- Kristján Jóhann Jónsson. 2005. »Med en død krage, pludder og en umage træsko«. I: *Et digterisk Barnesind. H.C. Andersen og Grímur Thomsen*: 13-41. Reykjavík: Mál og menning.
- Kristmann Guðmundsson. 1959. *Ísold hin svartá. Saga skálds*. Reykjavík: Bók-fellsútgáfan.
- Kristmundur Bjarnason. 2008. *Amtmaðurinn á einbúasetrinu. Ævisaga Gríms Jónssonar*. Reykjavík: Iðunn.
- »Kvennabúningurinn« I: *Kvennablaðið*. 1896. 2. árg., 5: 38-40.
- Landsyfjirjettardómar og Hæstarjettardómar í íslenskum málum 1802-1873*. I. 1802-1814. Reykjavík: Sögufélag.
- Lovsamling for Island VI*. 1856. København: Høst.

- Lovsamling for Island IX*. 1860. København: Høst.
- Lúðvík Kristjánsson. 1953. *Vestlendingar I*. Reykjavík: Heimskringla.
- Lýður Björnsson. 1987. »Eyfirskur iðnnemi í Danmörku á 18. öld«. I: Þuríður J. Kristjánsdóttir (red.). *Gefið og þegið: Afmælisrit til heiðurs Brodda Jóhannessyni sjötugum*: 290-297. Reykjavík: Iðunn.
- Lýður Björnsson. 1990. »Atvinnumál«. I: Ingi Sigurðsson (red.). *Upplýsingin á Íslandi: Tíu ritgerðir*: 92-118. Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag.
- Lýður Björnsson. 2006. »18. öldin«. I: Sigurður Lindal (red.) *Saga Íslands VIII*: 1-289. Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag og Sögufélag.
- Matthías Viðar Sæmundsson. 1996. »Upplýsingaröld 1750-1840«. I: Halldór Guðmundsson (red.). *Íslensk bókmenntasaga III*: 21-217.
- »Miðdagsgildi« I-III. I: *Kvennablaðið* 1900; 6. árg. 7: 55-56, 8: 58-60, 9: 69-71.
- Møller, Arne. 1923. *Islands Lovsang gennem Tusind Aar*. København: Gyldendalske Boghandel.
- Óskar Halldórsson. 2004. »Bókmenntir á lærdómsöld 1550-1770«. I: Sigurður Lindal (red.). *Saga Íslands VII*: 213-316. Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag og Sögufélag.
- Páll Melsteð. 1913. *Brjef frá Páli Melsteð til Jóns Sigurðssonar*. København: Hið íslenska fræðafélag.
- Páll Eggert Ólason. 1921. »Þúsund og ein nótt«. I: *Eimreiðin 27*: 99-100.
- Páll Eggert Ólason. 1924. *Upptök sálma og sálmalaga í lútherskum sið á Íslandi*. Reykjavík: Háskóli Íslands.
- Páll Skúlason (red.) 2006. *Danmark deiligst vang og vænge*. Reykjavík: Sleipnir.
- Páll Valsson. 1999. *Jónas Hallgrímsson: ævisaga*. Reykjavík: Mál og menning.
- P(étur) Pétursson og S(igurður) Melsteð. 1850. »Sakramentin«. I: *Árrit prestaskólans (Fyrsta ár)*: 81-122. Reykjavík: Prentsmiðja landsins.
- Rask, Rasmus. 1941. *Breve fra og til Rasmus Rask*. Udg. af Louis Hjelmslev. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab og Ejnar Munksgaards Forlag.
- Saxo Grammaticus. 2000. *Saxo Danmarks Historie 1*. Oversat af Peter Zeeberg. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab & Gads Forlag.
- Sálmabók íslensku kirkjunnar*. 2001. Reykjavík: Skálholtsútgáfan.
- Seelow, Hubert. 1989. *Die Isländischen übersetzungen der deutschen Volksbücher: Handschriftenstudien zur Rezeption und überlieferung ausländischer unterhaltender Literatur in Island in der Zeit zwischen Reformation und Aufklärung* (Rit Stofnunar Árna Magnússonar á Íslandi 35). Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar.
- Sígfús Haukur Andrésson. 1988. *Verslunarsaga Íslands 1774-1807. Upphaf frihöndlunar og almenna bænaskráin I*. Reykjavík: Verslunarráð Íslands og Fjölsýn Forlag.
- Sígfús Blöndal. 1920-1924. *Íslensk-Dönsk Orðabók*. Reykjavík: Prentsmiðjan Gutenberg.

- Sigurbjörn Einarsson. 2008. Interviewet af Auður Hauksdóttir.
- Sigurður Guðmundsson. 1857. »Um Kvennbúninga á Íslandi að fornu og nýju«. I: *Ný Félagsrit* 17. árg.: 1-53.
- Sigurður Lindal. 1993. »Nokkrar stofnanir og embætti sem nefnd eru í æviskrám«. I: Gunnlaugur Haraldsson (red.) *Lögfræðingatal 1736-1992*: 72-77. Reykjavík: Iðunn.
- Steindór Steindórsson. 1981. »Formáli«. I: *Ferðabók Eggerts Ólafssonar og Bjarna Pálssonar um ferðir þeirra á Íslandi árin 1752-1757* I: XIII-XXXII. Reykjavík: Bókaútgáfan Örn og Örlygur hf.
- Stjórnartíðindi fyrir Island árið 1894*. B. Reykjavík: Ísafold.
- Sveinbjörn Hallgrímsson. 1853. *Dálítill dönsk lestrarbók með íslenzkri þýðingu og orða skýringum, ætluð þeim, sem tilsagnarlaust byrja að læra dönsku*. Reykjavík: Einar Þórðarson.
- Sveinn Einarsson. 1991. *Íslensk leiklist I*. Reykjavík: Bókaútgáfa Menningarsjóðs.
- Sveinn Einarsson. 1996. *Íslensk leiklist II*. Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag.
- Sveinn Pálsson. 1803. *Spurningaquer heilbrygdinnar*. Oversat efter B.C. Fausts danske oversættelse *Forsøg til en Sundheds Catechismus*. København.
- Theódór Friðriksson. 1977. *Í verum. Saga Theódórs Friðrikssonar I*. Reykjavík: Helgafell.
- Thorlacius, Gytha. 1930. *Fru Gytha Thorlacius' Erindringer fra Island i årene 1801-1815*. København: Levin & Munksgaards Forlag.
- Tómas Sæmundsson. 1907. *Bréf Tómasar Sæmundssonar. Gefin út á hundrað ára afmæli hans 7. júní 1907*. Udg. af Jón Helgason. Reykjavík: Gutenberg.
- Torfi Eggerz. 1963. »Torfi Eggerz til móður sinnar«. I: *Hafnarstúdentar skrifa heim. Sendibréf 1825-1836 og 1878-1891*: 83-85. Udg. af Finnur Sigmundsson. Reykjavík: Bókfellsútgáfan.
- Valgerður Einarsdóttir. 2006. *Danskfaget ved Háskóli Íslands 1915-1980*. Et upubliceret MA-speciale ved Islands Universitet. Reykjavík.
- Valtýr Guðmundsson. 1916. »Viðbætur um 1001 nótt«. I: *Eimreiðin* 22: 50-52. *Verðandi*. 1. árg. 1882.
- Wiehe, Holger. 1916. »Reykjavík«. I: *Gads Danske Magazin*. 11. árg.: 34-41.
- Þorkell Jóhannesson. 1962. »Magnús Stephensen«. I: *Ferðarolla Magnúsar Stephensen*: 5-37. Reykjavík: Bókfellsútgáfan.
- Þorsteinn Pálsson. 1980. »Bréf Þorsteins Pálssonar«. I: Bjarni Vilhjálmsson et al. (red.). *Bréf til Jóns Sigurðssonar* I: 126-153. Reykjavík: Bókaútgáfa Menningarsjóðs og Þjóðvinafélagsins.
- Þorsteinn Þorsteinsson. 1935. *Magnús Ketilsson sýslumaður*. Reykjavík: Fjelaugsprentsmiðjan.
- Æsa Sigurjónsdóttir. 2008. *Til gagns og fegurðar. Sjálfsmyndir í ljósmyndum og klæðnaði á Íslandi 1860-1960*. Reykjavík: Þjóðminjasafn Íslands.

Noter

1. Se nærmere om sammensætningen af de øverste embedmænd i Einar Hreinsson 2003: 110 og 113.
2. Sysselmand Sigurður Pjetursson (1759-1827) bliver anset for at være den første, der skrev tekster på islandsk for teateret. Han fik sin uddannelse i København, hvor han lod sig inspirere af bl.a. Holberg og Wessel (Sveinn Einarsson 1996: 7). Ligesom Holberg kritiserede han udenlandsk indflydelse på modersmålet. I Sigurður Pjeturssons tekster rettede kritikken sig dog mod dansk og ikke fransk.
3. Digteren Jónas Hallgrímsson var født i 1807 på gården Hraun i Öxnadalur. Han blev student 1829 og immatrikuleret på Københavns Universitet i efteråret 1832, hvor han studerede jura og naturvidenskab. Ved siden af sin digtning ydede han en stor indsats som naturforsker i Island og i forbindelse med udgivelsen af tidsskriftet *Fjöltnir*.
4. Se også antologien *Danmark dejligst vang og vænge* 2006. (red. Páll Skúlason). Reykjavík: Sleipnir. Bogen indeholder islandsk digtning på dansk.
5. Ifølge kilderne bidrog Christian Bastholm også til lærebogen.
6. Oversættelsen blev foretaget af præst Guðmundur Jónsson og bogens titel på islandsk er *Kristilegra Trúarbragda Höfund-Lærdómar, til almennilegrar uppbyggingar*.
7. Oversætterne af *Hugleiðingar um höfundatríði kristinnar trúar* er tre af udgiverne af tidsskriftet *Fjöltnir*, nemlig digteren Jónas Hallgrímsson, forskeren Konráð Gíslason og juristen Brynjólfur Pétursson og desuden præsten Þorgeir Guðmundsson.
8. Der findes desuden adskillige eksempler på, at islandske bøger blev trykt i København.
9. Dens titel er: *Vice-Lavmand Eggert Olafsens og Land-Physici Bjarne Povel-sens Reise igiennem Island, foranstaltet af Videnskabernes Sælskab i Kiöbenhavn, og beskreven af forbemeldte Eggert Olafsen, med dertil hørende 51 Kobberstøkker og et nyt forfærdiget Kart over Island* (Steindór Steindórs-son 1981: XVI-XXIV).
10. Se også Jón Helgason 1926 og Jakob Benediktsson 1987.
11. Gytha Thorlacius var gift med Theodorus Thorlacius (1774-1850), hvis far var islandsk og bosat i Danmark. Thorlacius blev udnævnt til sysselmand i Suður-Múlasýsla på østfjordene i 1801 og i Árnessýsla i sydlandet i 1813. I årene 1801-1815 opholdt Gytha Thorlacius sig i Island. Hun skrev sine erindringer fra Islandsopholdet, og i 1845 udgav svigersønnen, Victor Bloch, hendes manuskript i omskrevet form. Thorlacius' erindringer er en vigtig kilde til viden om mødet mellem dansk og islandsk hverdagskultur på denne tid – set fra en dansk synsvinkel.
12. Se nærmere om islandske tørvegårde og byggeskik i Hörður Ágústsson. 1998.
13. Benedicte Arnesen-Kalls biologiske far, rektor og ordbogsforfatter Páll Árnason, var islandsk og hendes mor var norsk. Hun var professor Abraham Kalls stedatter. Hun skrev bogen *Smaaskizzer fra en Islandsreise i som-*

- meren 1867*. I Island besøgte hun bl.a. sin biologiske fars slægt. Den vidtberejste forfatterinde oversatte bl.a. alle Molières skuespil til dansk (Jón Helgason 1931: 87-88).
14. Se nærmere om islandske folkedragter og dansk tøj i Æsa Sigurjónsdóttir 2008: 9-95.
  15. Daniel Bruuns undersøgelser fandt sted i årene 1897 til 1923 og i den periode opholdt han sig i 14 somre i Island, jf. hans bog *Fortidsminder og Nutidshjem paa Island*, som blev udgivet i København i 1928.
  16. I oversættelse: »Dér køber man billetter til komedier og koncerter, går til aktioner (sic) og bliver arresteret. Købmænd konkurrerer med hinanden, holder beholdninger, giver rabat og tjener mange penge. Præster meddeler sakramente og konfirmerer. Jurister indkasserer og giver prokura. Billeder indrammes, møbler bliver snedkereret og husene tapetseret. Man får recept og bliver opereret. Arbejdere tager arbejde i akkord og lossere skibe. Frøkenerne spadserer og morer sig til dansebal. Syerskerne syr underkjoler og skørter og pynter hatte. Husmødrene laver mad og går på visit, og tjenestepigerne vasker op i køkkenet og i spisekammeret og støver anretterbordet af«.
  17. Valgerður Einarsdóttirs MA-speciale handler om danskfagets historie på Islands Universitet.